

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Філологічний факультет
Кафедра української літератури

**ПІЗНАВАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОЗИ ОСИПА МАКОВЕЯ
В ЗЗСО**

Кваліфікаційна робота
рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

Здобувачка II курсу, 601 групи
денної форми навчання
спеціальності 014 «Середня освіта
(українська мова та література)»

Добренька Наталія Олегівна

Науковий керівник: доктор філологічних
наук, професор **Антофійчук В. І.**

Рецензент _____

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2024 року

Зав. кафедрою _____ доцент Мальцев В.С.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Добренька Н. О. Пізнавально-виховний потенціал прози Осипа Маковея в ЗЗСО. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України, Чернівці 2024.

У кваліфікаційній роботі розглянуто тему пізнавально-виховний потенціал прози Осипа Маковея в ЗЗСО. Розкрито роль Осипа Маковея в національному, культурному та політичному житті Буковини в кінці XIX – початку XX століття. Розглянуто період історії Буковини у творчості О. Маковея. Окреслено художню своєрідність прози Осипа Маковея на прикладі повісті «Ярошенко» та збірки «Пустельник з Путни». Кваліфікаційна робота має методичний розділ, щодо вивчення творчості О. Маковея у шкільній програмі з української літератури.

Ключові слова: Осип Маковей, Буковина, історична повість, історична дійсність, «Ярошенко», «Пустельник з Путни», оповідання, художня своєрідність.

ANNOTATION

Dobrenka N. O. Cognitive and educational potential of Osyp Makovey's prose in the ZZSO. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernivtsi 2024.

The thesis examines the topic of the cognitive and educational potential of Osyp Makovey's prose in the ZZSO. The role of Osyp Makovey in the national, cultural and political life of Bukovina in the late 19th - early 20th centuries is revealed. The history of Bukovyna in the work of O. Makovey is determined. The artistic originality of Osyp Makovey's prose is outlined using the example of the story "Yaroshenko" and the collection "The Hermit from Putna". The thesis has a methodological section on the study of the work of O. Makovey in the school curriculum in Ukrainian literature.

Key words: Osyp Makovey, Bukovina, historical novel, historical reality, "Yaroshenko", "The Hermit of Putna", short story, artistic originality.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Н. О. Добренька

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. РОЛЬ ОСИПА МАКОВЕЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ, КУЛЬТУРНОМУ ТА ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ БУКОВИНИ В КІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	8
1.1. Осип Маковей і Буковина.....	16
1.2. Зв’язок Осипа Маковея з відомими українськими діячами на зламі ХІХ - ХХ ст.....	18
Висновки до розділу 1.....	19
РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ БУКОВИНИ У ТВОРЧОСТІ ОСИПА МАКОВЕЯ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	21
2.1. Погляди Осипа Маковея на історичне минуле українського народу у повісті «Ярошенко».....	28
2.2. Літературні образи-персонажі як відтворення історичної дійсності.....	34
2.3. Тема національної ідеї в повісті «Ярошенко».....	42
Висновки до розділу 2.....	45
РОЗДІЛ 3. ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ПРОЗИ ОСИПА МАКОВЕЯ НА ПРИКЛАДІ ІСТОРИЧНОЇ ПОВІСТІ «ЯРОШЕНКО» ТА ЗБІРКИ «ПУСТЕЛЬНИК З ПУТНИ».....	47
Висновки до розділу 3.....	57
РОЗДІЛ 4. ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ОСИПА МАКОВЕЯ У ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	59
4.1. Матеріали до уроку за повістю Осипа Маковея «Ярошенко».....	61
Висновки до розділу 4.....	69
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	72

ВСТУП

Осип Маковей – письменник, публіцист, перекладач, мовознавець, фольклорист, історик літератури, якому наша культура завдячує багатьма ґрунтовними дослідженнями про Пантелеймона Куліша, Юрія Федьковича, Сидора Воробкевича та інших письменників. Критична рецепція 60-х років ХХ століття в особах Федора Погребенника та Олексія Засенка презентувала письменника як автора оповідань, новел, гуморесок та нарисів про життя і побут галицького селянства. Прикладом слугуватиме збірка «Пустельник з Путни та інші оповідання» (1909 р.), де було вміщено 5 оповідань на теми з історії Буковини і Молдавії. Особливої уваги заслуговує повість «Ярошенко», адже є твором, який написано на основі історичної дійсності. Повертатися в минуле, щоб черпати сили для майбутнього та відкривати нові факти в історії держави, – таке завдання ставив Осип Маковей, пишучи історичну повість для учнівської молоді в ХІХ столітті. Переконані, що вона не втратила своєї актуальності сьогодні та буде вагомою й для наступних поколінь українців.

На межі ХІХ – ХХ століття в українській літературі утверджуються нові мистецькі принципи – нова естетика, нові прийоми, що свідчило про модерністський переворот. Ознаками нової естетики були інтелектуалізм, європеїзм, глибокий психологізм, інтерес до внутрішнього життя й світогляду людини. Виникнення модернізму як течії стало ознакою зрілості, самодостатності української літератури.

Під впливом піднесення національно-визвольного руху на початку ХХ століття помітно урізноманітнилася тематика української літератури. Письменники все гостріше висловлювали своє ставлення до соціальних проблем. Вони не обмежувалися лише описом життя людей, а й відображали боротьбу мас із самодержавним ладом, викривали його нездатність вдало та вміло керувати країною. Серед таких письменників й був Осип Маковей, який довго й ревно трудився на культурно-громадській ниві українського відродження на Галичині та Буковині.

Актуальність дослідження: певні аспекти творчої та наукової спадщини О. Маковея в контексті художньо-критичних пошуків розглядалися у наукових статтях останнього десятиліття Р. Жеплинського, Л. Ковалець, Н. Поліщук та О. Жуліцької, В. Антофійчука. Проте детальних наукових розвідок, присвячених дослідженню історичних творів, зокрема повісті Осипа Маковея «Ярошенко» у сучасному літературознавстві немає, що й визначає актуальність роботи. Вона зумовлена потребою глибокого вивчення історії української літератури, складовою якої є проза О. Маковея. Його творчий доробок не лише в новаторстві ідейно-тематичного змісту, а й в художній майстерності, мисленні самого автора, у тому безпосередньому впливі на розвиток свідомості українського суспільства та літератури України на початку ХХ століття потребує глибокого осмислення.

Мета дослідження: встановити місце історичного минулого Буковини у творчості О. Маковея, дослідити передумови створення повісті «Ярошенко» та визначити художню своєрідність твору, запропонувати матеріали для вивчення в ЗЗСО.

Мета дослідження передбачає **вирішення таких завдань:**

- визначити роль і місце Осипа Маковея у літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ століття на прикладі повісті «Ярошенко» та збірки оповідань «Пустельник з Путни» ;
- дослідити культурно-громадську діяльність Осипа Маковея на Буковині;
- визначити роль і місце історичного минулого Буковини у творчості Осипа Маковея кінця ХІХ – початку ХХ століття;
- виокремити погляди на тему національної ідеї у творі «Ярошенко» О. Маковея;
- проаналізувати головних героїв твору та їхню схожість з історичними персонами;
- виокремити своєрідні творчі риси Осипа Маковея в текстах;
- запропонувати розробку уроку за повістю О. Маковея «Ярошенко» для вивчення у закладах ЗЗСО;

Об'єкт дослідження. Педагогічна та публіцистична діяльність О. Маковея, відображення історичної дійсності у творчості О. Маковея.

Предметом тексти збірки оповідань «Пустельник з Путни» та повісті «Ярошенко».

Для реалізації поставленої мети і завдань застосовано такі **методи дослідження**: біографічний (полягає у зосередженні уваги на тому, як автор виражає себе через твір), філологічний (передбачає пошук прийомів і засобів зображення, якими користувався автор), порівняльний (для співставлення героїв твору з реальними особистостями), психологічний (спрямований на психологічний аналіз літературного героя), культурно-історичний (у центрі якого розгляд художнього твору у взаємозв'язку із культурно-історичним розвитком суспільства).

Теоретико - методологічну основу дослідження складають праці: Гриневич І., Жуліцької О., Засенка О., Коваленко Г., Масенко О., Мельничука Ю., Поліщук Н., Погребенника Ф., Поповича О. Родіоновой І.

Наукова новизна полягає в тому, що було проаналізовано і розглянуто історичне минуле Буковини у творчості Осипа Маковея, подано методичні рекомендації щодо вивчення повісті О. Маковея «Ярошенко» в ЗЗСО.

Практичне значення дослідження. Матеріали та висновки кваліфікаційної роботи можна застосувати в практиці під час вивчення української літератури в ЗЗСО, читання спецкурсів, проведення спецсемінарів; для написання курсових та магістерських робіт.

Апробація. Результати проведеного дослідження представлено в доповіді на науково-практичній конференції в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (16-18 квітня 2024р.), опубліковано тези: «Козацтво як виявлення національної ментальності українського народу у повісті Осипа Маковея «Ярошенко».

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

РОЛЬ ОСИПА МАКОВЕЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ, КУЛЬТУРНОМУ ТА ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ БУКОВИНИ В КІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Осип Маковей займав важливе місце в культурному та соціальному житті на Буковині наприкінці XIX – на початку XX ст., коли політична сфера життя українців переживала новий підйом. Він не лише письменник, а й активний громадський діяч, етнограф, критик і вчений. Як редактор українських газет, О. Маковей підтримував молодих літераторів, на своїй посаді якісно оцінював їхні напрацювання та допомагав публікувати їхні твори. Він відіграв важливу роль у популяризації дебюту багатьох письменників, чим сприяв розвитку української літератури та національної свідомості. Важливе значення мала його редакторська діяльність в поширенні демократичних ідей серед українського населення. О. Маковей вважав, що педагоги, письменники, громадські діячі повинні активно формувати національну свідомість народу. Як редактор він надавав великого значення якості літературних матеріалів, які, на його думку, могли б збагатити естетично і морально пересічних читачів.

Осип Маковей вважав, що українські письменники мають бути носіями національної ідеї, тому активно підтримував літераторську молодь. Він сприяв їх розвитку, допомагаючи публікувати перші твори та даючи критичні рецензії. Як відомо, О. Маковей залишив важливі літературно-критичні праці, в яких аналізував напрацювання Т. Бордуляка, С. Воробкевича, О. Кобилянської, А. Чайковського. Досліджував також українських класиків, Пантелеймона Куліша та Юрія Федьковича, підкреслюючи їх роль у розвитку уявлень про українські національні характери. Його критичні праці демонструють глибоке розуміння та підтримку української національної ідентичності.

В українській літературі, культурі та суспільному житті на межі XIX-XX ст. образ Осипа Маковея яскравий, а його творчий вияв оригінальний. У тогочасному суспільно-політичному середовищі формувався демократичний,

передовий літературний та естетичний світогляд письменника. Піднесення визвольного руху на землях заходу України, що тоді входили до Австро-Угорської імперії, вплинуло на молодь, сприяло зростанню її політичної свідомості. Ідейними мотиваторами та провідниками були демократи на чолі з Іваном Франком та Осипом Маковеем. О. Маковей був центральною постаттю нової хвилі піднесення національно-культурного та політичного життя Буковини кінця XIX – початку XX ст.

Нелегким був шлях Осипа Маковея в літературі. Дослідження життєвого шляху письменника дає можливість говорити про витoki естетики митця. Основою його поглядів на національний патріотизм була любов до Батьківщини та її народу в різні періоди його життя. Ідея державності була стрижнем його діяльності. Любов до фольклору розвивалася змалку, оскільки, він старанно збирав і записував статті та етнографічні дослідження. Великий пласт становлять народні пісні різних жанрів, деякі з яких опубліковані. Інші зібрані ним етнографічні матеріали збереглися в рукописному вигляді в різних українських архівних установах.

Осип Маковей працював редактором у кількох видавництвах, допомагав молодим українським письменникам. Він не лише друкував їхні роботи, а й давав на них перші рецензії. О. Маковей твердо вірив, що вчителі та письменники є носіями національної свідомості народу і відіграють важливу роль в українському суспільстві [20, с. 43]. У своїй діяльності О. Маковей значну увагу приділив представництву різних верств населення заходу України другої половини XIX – початку XX ст.

Усе своє життя О. Маковей намагався власною громадсько-політичною, публіцистичною, редакторською та педагогічною діяльністю впливати на виховання молодого українського покоління, становлення української інтелігенції. Двадцять п'ять років свого життя Маковей присвятив педагогічній праці вчителя української мови та літератури. Про початок свого педагогічного життя він писав у своїй автобіографії: «Я взяв ся до учительської праці щиро і

радо та багато причинив ся до піднесення рівня науки української мови...» [25, с. 237].

О. Маковей викладав у Чернівецькій учительській семінарії, навчання велося німецькою мовою. Про цей заклад Осип Маковей писав: «...Се справді не одна школа, а ціла педагогічна фабрика з різними школами під одним дахом, одним зарядом. У великім, досить вигіднім будинку посеред садів були до осені 1909 р. з одного боку хлоп'яча школа вправ, два приготовляючі курси і чотири роки мужеського семінару, а з другого боку дівоча школа вправ і приготовляючі курси та жіночий семінар, ... а є ще тут і фребелівська школа, де виховує ся щороку по 40 дітей, а практикує все з кільканадцять кандидаток» [32, с. 20].

Учитель з глибокою відповідальністю ставився до роботи в семінарії. Викладацька робота стала поштовхом для його самоосвіти. На той час він був визнаним учителем, задля цього склав іспит на посаду вчителя. О. Маковою притаманна м'яка вдача, спокій, любов до молоді, любов до предмета, ініціативність, незвичайна розважливість, велика точність, справедливість педагога. Він також зробив те, чого не змогли досягти багато досвідчених педагогів у досягненні сердечності, спокою, прихильності до молоді, любові до предметної праці та ініціативи, незвичайної розсудливості та справедливої критики.

Насамперед, О. Маковей пробуджував серед учнів захоплення українською мовою та літературою, що було досить проблематично в ті часи, коли в школі переважало викладання німецькою мовою. Дітей заохочували самою суттю уроків, а вчителі намагалися наблизитися до молоді. Він хотів створити в школі літературний гурток, але йому не дозволили, тому запросив своїх учнів до себе на навчання. Це стало певним навчанням, під час якого Осип Маковей розширив свої думки про покликання народного вчителя; про його подвижницьку діяльність на благо українського народу. Спеціальні уроки граматики мали досить цікавий вигляд – він не працював за правилами, а навчав через читання найкращих літературних творів Івана Котляревського, Панаса

Мирного, Івана Франка, Юрія Федьковича. Нерідко О. Маковей задавав письмові роботи, зокрема, вимагав від учнів написати твір, скласти оповідання, а також нариси. Таким чином, як український учитель, йому принаймні вдалося посіяти серед семінаристів любов до рідної мови.

Серед його учнів знаходимо українських письменників: Іларія Карбулицького, Данила Харов'юка, Сергія Канюка. А перші літературні проби Сергія Канюка припали саме на період навчання в семінарії. У 1901 р. в газеті «Буковина» були надруковані його оповідання «Варварка» і «Фонетика», а згодом все більше таких оповідань з'являлося під іменем молодого письменника на сторінках «Буковини» та «Літературно-наукового вістника». Сергій Канюк писав високоповажному наставнику, а згодом доброму другу О. Маковею, з Старих Мамаївців: «Прямую шляхом, Ви показали мені його, я ж був Вашим школярем і – серцем повіки останусь вдячним за те, що справили на добру дорогу» [45, арк. 1].

Не менш теплим був відгук про українського вчителя з боку випускниць Львівської жіночої учительської семінарії з польською мовою викладання. У цьому закладі О. Маковей продовжував виховувати в своїх учнів любов до рідної мови, а культура та історія викладалися з орієнтацією на культурно-історичний досвід українського народу, традиції, звичаї та обряди, багатовікову мудрість, духовність. Він вважав, що таке виховання молодого покоління педагогів на фольклорно-культурній основі сприятиме подоланню низки проблем у сфері виховання – прояву національної свідомості та патріотизму, естетики та моралі. освіти.

О. Маковей завжди плекав українській молоді надію, про те що за ними майбутнє, а отже, необхідно працювати разом для свого народу. «Нам ніхто раніше не говорив про те, що «так вічно не буде», що прийдуть часи, коли всі будуть мати однакові права... – згодом згадувала його учениця П. Сімовичева. – Всі ми нетерпляче ждали години української літератури. Професор Маковей ніколи не вимагав, щоб ми вивчали тільки дати, прізвища, імена персонажів

художніх творів, а говорив про вдумливе вивчення художніх творів, радив виписувати зразки пейзажів з творів І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, цитати з віршів Т. Шевченка, Лесі Українки та інших. Заохочував писати вірші, нариси, оповідання. Нам, українкам, давав завдання на вакаціях записати пісні свого села, описати сватання, весілля тощо» [22, с. 3].

Проте в цьому закладі О. Маковей був недовго. З 1913 року і до самої смерті Осип Маковей працював завідувачем учительської семінарії в Заліщиках. Цей навчальний заклад на той час був у досить жалюгідному стані. Довідавшись про занедбаність будинку семінарії, О. Маковей влітку 1912 р. поїхав до Заліщиків, щоб оглянути місце та отримати житло неподалік. Умови життя семінарії справили на нього враження, і він писав у листі до О. Барвінського 12 серпня 1912 р.: «Будинок семінарії (а властиво будинки, бо їх є 3) кличуть о помсту до неба. Кімнати низькі, вікна на метр від землі, вогкість, стухлина, холод, каміння. Бібліотека сплісніла, в однім з кабінетів я бачив правдиве живе муравлисько, як в лісі, – з кілька метрів мурашок! Зрозуміти годі, як держава має лице так нівечити людську молодіж і учителів...» [46, арк. 131].

Не зовсім позитивне враження склалося від будівлі навчального закладу, однак О. Маковей прийняв призначення бути директором семінарії. До кінця 1913 року він придбав нове приміщення для семінарії, а також для свого проживання, про що він писав: «Від грудня 1913 р. полегшало – і я, і школа живемо вже в кращих будівлях, сухих і ясних...» [46, арк. 152].

Заклад О. Маковея відчинив двері дітей з бідних сімей, за що його любили і вчителі, і студенти. Осип Маковей писав про свою директорську діяльність у липні 1913 р. у листі до Олександра Барвінського: «Коротко сказати: не святі горщики ліплять, більша штука бути добрим учителем, ніж директором, хоч – щоправда директура забирає більше часу, ніж учительювання...» [46, арк. 143].

Можливо, завдяки досвіду громадської діяльності, він так швидко впорався з проблемами в Заліщиках. Невдовзі усталене життя навчального закладу порушили події Першої світової війни. Після демобілізації з армії Осип

Маковей знову обійняв колишню посаду директора Заліщицької учительської семінарії. Життя після війни було для нього важким, оскільки Східна Галичина була приєднана до Польщі, політика якої щодо українців була дискримінаційною. Д. Коренець лише трохи торкнувся О. Маковея у статті «Недуга, смерть і похорони Осипа Маковея» на сторінках «Діла» писав: «Несолодкою була його доля серед нових обставин. Він мусів як директор українець (як я це чув з посторонніх та віродостойних уст, бо він сам не жалівся) терпіти чимало колючок, не згадуючи вже про ревізії і арешт, спричинений доносом, і це відчай підривав не помітно, але постійно його здоров'я» [21, с. 2].

Людина не відчуває сумнівів, якщо вона ніколи не відчувала свободи, тому директор продовжував виконувати викладацькі обов'язки, основною метою яких було виховання свідомих громадян і патріотів, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури відносин та громадського життя.

О. Маковей був сповнений хвилювань за подальшу долю випускників навчального закладу. З цього приводу Д. Коренець писав: «Багато журби причиняла йому також доля його учеників. Він бачив, що семінаріальна матура не дає хліба. Багато його учеників опинилося на посадах по найбільш запалих кутах західної і північної Польщі. Та останніми часами і там же стало для них місця. Це було предметом його журби. Він думав про те, куди би скерувати молодь, особливу ту, яка зрідка повчиться і застогне, а потому в неї по його вислову «ні пан, ні Іван» [21, с. 3].

Осип Маковей як український педагог часто обґрунтовував статті з педагогічних питань, друкував на сторінках буковинських та галицьких періодичних видань. Свій аналіз навчання українським учителям різних поколінь він опублікував у виданні «Листи до читателів» («Буковина», 1897). Він наполягав на професійній підготовці вчителів, що згодом призвело б до формування національної свідомості серед студентської молоді. Варто зазначити, що вчителі різних часів виховувалися в різних обставинах. Осип Маковей писав про освітній рівень українського населення Буковини: «А що-ж

казати про Буковину, про буковинських русинів? Одні виховували ся в таких школах, що й не чули руского слова; других учив такий учитель рускої мови, що сам нічого не знав; молодші знов уже знають дещо і з рускої історії і літератури, знають без похибки писати по рускі. Є старі, що виховували ся не тільки в школі, але й дома по-німецьки; є молоді, що вже мати і батько говорили з ними лише по руски. Дуже а дуже ріжнородні люди щодо свого виховання і освіти» [30, с. 2].

При цьому слід зазначити, що в той час як австрійський уряд дозволив викладання української мови в школах, розширив мережу початкових шкіл і середніх навчальних закладів на західноукраїнських землях, рівень знань залежав від професійної підготовки вчителя та національної свідомості. У власних публікаціях О. Маковей звертав увагу на те, як розвивалися народні школи та які завдання стояли перед ними в тогочасній освіті. Він вважав, що це основа, на якій будується інтелектуально-культурний, духовний, соціально-економічний розвиток як суспільства, так і держави. Таким чином він заявив: «Нашому молодому поколінню все треба товкти вчися, вчися! Не лиш для хліба, ще більше, для власної освіти, для визволення. Ми терпимо через нашу безосвітність і безкультурність» [29, с. 4].

Під час роботи на посаді редактора «Буковини» та «Літературно-наукового вісника», а також у видавництвах домігся залучення вчителів до написання творів для дітей та статей на педагогічні теми. Серед них Євгенія Ярошинська, Іван Бажанський, Іван Синюк, Стефан Ковалів та ін. Не лише в журналістиці, а й у творчості, вагоме місце займало питання початкової та дошкільної освіти. Тож у багатьох творах українського письменника («Записки професора», «Година граматики», «Задача», «Образ честі», «Сердак») представлено випадки з його педагогічної діяльності. Ці твори були сповнені глибокого душевного співчуття сільській бідноті. Вони наголошували на чистих моральних якостях студентів із бідних сімей, здібностях і природному розумі, які пригнічувалися тодішньою суспільною системою. Справді, кожен художній твір ґрунтувався на пропагуванні моральних цінностей. Талановита повість «Ярошенко» була

розрахована на дитячого читача, тому деякі моменти оформлення твору, автор хотів, щоб сюжетна лінія простежувалась легко і захоплююче.

Михайло Рудницький у своїх спогадах «Письменники зблизька» розповідає про зустріч у Бережанах, яка, як буває, відбулася для гімназистів, у 1908 р. Промови про розвиток української літератури, розмова про перші літературні спроби. О. Маковей часто зустрічався з молоддю із студентських гуртків. О. Маковей розповів старшокласникам про свій життєвий досвід та знайомство з Іваном Франком та Михайлом Грушевським. Найцікавішою для студентів була тема, коли він розповідав про свої будні в редакції журналу «Літературно-науковий вістник», «нагадувала потроху фабрику, де сировину очищується і переробляється, поки вона не стане придатною для загального вжитку» [53, с. 138].

За його свідченням О. Маковей, половину буковинську інтелігенцію складали тодішні буковинські вчителі, оскільки вони власними силами відстоювали українську справу на належному рівні. На сторінках «Буковини» О. Маковей опублікував «листа до товариша-учителя на Буковині», в якому пояснив, «куди дівала ся за 60 років політики наша енергія і праця на Буковині». Осип Маковей вважав, що якщо вчителі-радикали «справді прихильники радикальних ідей» і «радикали з переконання», то вони повинні «перш усього перестудіювати докладно цілу історію української політики в нашій країні ... розділити в чім лежить вина нашого політичного застою – чи в лихій тактиці, чи в злій волі наших політичних проводирів» [27, с. 2].

Лист-звернення до вчителів, які на той час, на переконання автора, становили вирішальну частину в суспільстві краю, ця діяльність мала б покращити життя українців. Оскільки, будучи директором семінарії в Заліщиках, О. Маковей продовжить педагогічну роботу серед викладачів. Читав лекції з проблем розвитку української мови та літератури, проходив практичні заняття. Про лекції в листі до Кирила Студинського від 22 грудня 1918 сказано: «Просили з лекціями на учительській курси. ... Видко, мої лекції подобали ся, бо

по них не раз і плескали в руки і співали «Заповіт» (по лекції про Шевченка) або наші пісні патріотичні, а при кінці, як у нас пишуть, оваціями не було «кінця»... Сі учителі – се вже готові українці, їх не треба навертати на наш бік, але достає їм кріпких основ для їх свідомості і тут курси українознавства справді потрібні» [47].

Ми маємо право заявити, що бажання працювати на користь українського народу в останні роки життя не покидало його.

1.1. Осип Маковей і Буковина

О. Маковей народився 23 серпня 1867 року в селі Яворові під Львовом. Батько бачив у синові бажання навчатися, тому заохочував його піти після початкової школи до Львівської української гімназії. Тоді обмежена група старшокласників на чолі з О. Маковеем створила таємний гурток «Згода». Саме в цей час були перші літературні спроби О. Маковея, однак, вони виявилися невдалими. Свою наукову діяльність автор продовжив на кафедрі філософії Львівського університету. Під час навчання він був репетитором, перекладав державні документи в канцелярії магістрату, підзаробляв журналістом у пресі.

Отримавши диплом, О. Маковей весь свій час присвячував літературній творчості. Західноукраїнські видання публікували його репортажі, книжкові рецензії, літературознавчі нариси, написані українською мовою. Ці публікації включають його щоденні прес-нотатки, додатки та літературну критику, усі вони є розповідними та мають політичну тематику.

Протягом декількох років автор працював редактором газети «Буковина» в Чернівцях. Маковей - редактор, що займається молодими письменниками, допомагав та залучав у літературу О. Кобилянську, Марка Черемшину, Є. Ярошинську та інших письменників, які публікували свої твори на сторінках «Буковини». У 1897 році журнал «Зоря» було перетворено на щомісячне видання

під назвою «Літературно-науковий вісник». З ініціативи І. Франка запросили також і О. Маковей [2, с. 308].

Питання громадсько-політичного життя українців Галичини та Буковини були предметом особистого інтересу О. Маковей. Також автора статей та творів розглядали на сторінках «Руслана». Чимало на сторінках газети й художньо-дослідницьких матеріалів із робочого столу О. Маковей, особливо відзначилися іронічно-точним зображенням складнощів українського життя: «Як я став політиком», «Як я видавав газету», «Як я продавав свої новелі», «Виклад по крамниці», «Народний Дім», «Нашоль літератора», «Львів (Замітки чоловіка з провінції)» тощо [52, с. 554].

У 1899 р. автор вдруге повертається на Буковину: викладає українську літературу в учительській семінарії. Тут він задокументував свою дисертацію про українського письменника Пантелеймона Куліша. З кінця XIX століття Маковей пише переважно прозу («Весняні бурі» 1895, «Клопоти Савчихи» 1896, «Наші знакомі» 1901, «Оповідання» 1904, «Ярошенко» 1905, «Пустельник з Путни» 1909 тощо). У художній прозі та оповіданнях автор змальовує нелегке життя галицьких і буковинських хліборобів, побут жителів містечок, історичні образи України [58, с. 75].

У 1910 р. через загострення релігійних стосунків з деякими духовними лідерами релігійних громад України (викривав їх у гумористичних творах) покинув Чернівці. Згодом жив у Львові, викладав у жіночій гімназії. Під час Першої світової війни він був військовим репортером, цензором на посаді австрійської армії. З багатьох мов О. Маковей збагатив українську літературу своїми перекладами писемних творів: Польщі (Адам Міцкевич, Генрик Сенкевич, Еліза Ожешко, Стефан Жеромський), Німеччини (Генріх Гейне, К. Ф. Маєр), Австрії (Г. Зудерман, М. Ешенбах).), Данії (Ю.П. Автори, такі як Якобсен), французькі (Гі де Мопассан, Альфонс Доде, Еміль Золя, Е.М. Прево) та англо-американські (Марк Твен, Джером Клапка Джером) [4, с. 53]. Помер

О. Маковей 21 серпня 1925 року в Заліщиках (нині Тернопільської області), де й похований.

1.2. Зв'язок Осипа Маковея з відомими українськими діячами на зламі XIX - XX ст.

Найбільшою подією в житті молодого студента О. Маковея було знайомство з Іваном Франком, яке переросло в щире дружбу, що тривала до кінця життя Великого Каменяра. Відзначаємо значний вплив Івана Франка на формування світогляду та становлення особистості О. Маковея [3, с. 117].

Творчий доробок О. Маковея містить також критичні статті, присвячені творчості П. Грабовського, А. Чайковського, П. Куліша та Б. Грінченка. Як літературознавець О. Маковей заявив про себе наприкінці 90-х рр. XIX ст. Дослідження О. Маковея про творчу спадщину І. Котляревського і Т. Шевченка, про їхню важливість для подальшого піднесення української літератури, свідчили, що критик розумів історичну роль та значущість цих письменників. У кількох статтях він розглядав питання про розповсюдження творів Т. Шевченка на західноукраїнських землях.

Завдяки О. Маковею на сторінках газети «Буковина» свої твори представили понад сорок молодих літераторів. Він об'єднав їх у гурток «Літературна молодь», адже вважав, що так здійснює важливу культурно-громадську справу. У своїх переконаннях О. Маковей не помилився, тому його робота з ними мала плідний результат. Деякі з них, пізніше стали відомими письменниками (С. Ковалів, Є. Ярошинська, О. Кобилянська, Марко Черемшина, Д. Лукіянович) [4, с. 52].

Осип Маковей першим дав свою позитивну оцінку ранній поетичній творчості Лесі Українки. Тож, написавши рецензію на збірку «На крилах пісень», він заявив, що «Леся Українка – велика сила». Переконаємось, що О. Маковей не помилився, коли гідно оцінив доробок юної письменниці. Осип Маковей позитивно вплинув на творчу історію Ольги Кобилянської. Він був

доброзичливим читачем перших творів, вдумливим критиком та частково редактором.

Після прочитання оповідання Кобилянської «Людина» , О. Маковей висловив свої схвальні коментарі стосовно твору і повідомив, що «авторка трохи чи не найбільше талановита з усіх наших галицьких і буковинських авторок». Творча взаємодія між О. Кобилянською і О. Маковеем була взаємовигідною та корисною для української літератури. Він приділив увагу її творчості у своїх статтях, зокрема літературно-критичний нарис «Ольга Кобилянська». Літературний шлях письменниці не був простим. Основу її освіти у сфері літератури складали західноєвропейські письменники та їхня творчість. Ранні проби письма О. Кобилянська здійснювала німецькою мовою. Софія Окуневська та Наталя Кобринська – це ті активні діячки жіночого руху, які допомогли письменниці повернутися до рідного народу та його культури. Не пересічним у цьому питанні й був вплив О. Маковея [50, с. 264].

За понад сорок років літературно-культурної громадської праці О. Маковей майже тисячу разів виходив на сцену зі своєю творчістю. Вона завжди була в центрі почесного українського літературного життя. Осип Маковей був першим, хто від імені письменників запропонував створити письменницьку організацію в Україні в середині 90-х років XIX століття, порушивши питання скликання конгресу письменників усіх українських земель. О. Маковей, який подарував своєму народу таку велику, багату і різноманітну літературну спадщину посідає видатне місце в історії української літератури, яке не забуте нащадками.

Висновки до розділу 1

Осип Маковей став помітною постаттю в культурному та суспільному середовищі Буковини кінця XIX – початку XX ст. Його багатогранний внесок як письменника, редактора, етнографа та громадського діяча сприяв формуванню літераторів України. Редакторська діяльність Маковея сприяла літературному постанню багатьох авторів, збагачуючи тим самим корпус української

літератури. Крім того, його літературні твори, включаючи повісті, зокрема твір «Ярошенко» та етнографічні дослідження, віддзеркалюють глибоку вдячність українському фольклору та державності. В освітній сфері Маковей наголосив на вирішальній ролі просвітителів і письменників у вихованні національної самосвідомості.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРІЯ БУКОВИНИ У ТВОРЧОСТІ ОСИПА МАКОВЕЯ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Особливою ознакою збірки О. Маковей «Пустельник з Путни та інші оповідання» (2019) є достовірність, зафіксована в історичних фактах, легендах, повір'ях із захоплюючим та оригінальним сюжетом. В «Автобіографії» (1924) Осип Маковей писав: «Я мав гадку описати таким способом цілу історію Буковини, мав до того зібраний матеріал і був би певно написав, якби не кляті буковинські відносини» [61, арк. 15].

Перше оповідання цієї збірки – «Свято в Сучаві». Саме у місті Сучава це свято відзначали 1402 року. До Мирковицької церкви принесено мощі святого Іоанна Нового. Старець Митрополит Йосиф, з ним єпископ Радовецький та воєвода Олександр разом із дружиною, вітають святиню: «Скриню з мощами зложено на траві на грубій коверці і відчинено вікно. У ній були вже тільки кості зі святого, замученого перед сімдесятьма роками, прикриті дорогим покривалом» [40, с. 14]. Дійсно, згідно з історією Олександр Добрий «Переніс у Сучаву мощі святого Іоанна Нового (1415), закатованого в Білгороді» [44, с. 571].

Тисячі людей зібралися, щоб послухати Слово Боже. Молодий чернець Григорій Цамблак прочитав лекцію про чудеса святого. Іоанн Новий був купцем, який колись плавав через Чорне море. Він грек православного віросповідання. Капітан, теж християнин, сперечався з Іоанном, яка віра краща та більш правдива. Іоанн, відстоюючи свої переконання, надто емоційно поринув у суперечку, таким чином, що принизив співрозмовника перед людьми. Начальник переконав турецького купця Іоанна прийняти турецьку віру, щоб помститися за образу. Почувши протилежні слова Іоанна, турки розлютилися і наказали бити його, катувати і кинути до в'язниці. Вмираючого прив'язали до хвоста коня і тягнули по місту. По дорозі євреї зі злості відрубав Іоаннові голову, а тіло викинуло на вулицю. Тоді на трупі засвітили лампаду, і з'явилися три людини, кадили та співали мученикам. Капітан скаржився і хотів викрасти тіло, але

святий уві сні попросив священника віднести його до церкви. Уродженець Болгарії Г. Цамблак першим із буковинських письменників написав першу книгу про нового св. Іоанна. Болгарин навіть кілька років був митрополитом Київським. Помер близько 1450 року в монастирі в Німеччині.

У оповіданні «Свято в Сучаві» основною темою є українські культурно-історичні традиції та їх занепад. Крім того, можна побачити роль української мови в управлінні сусідніми державами та в повсякденному житті простих людей [1, с. 10].

Друге оповідання із циклу «Пустельник з Путни та інші оповідання» – «В Чернівцях на перевозі», де розповідається про пана Чеча на полюванні на борсука восени 1408 року. «На сім місці, де тепер Чернівці, давно був великий ліс, а лісом вела дуже лиха дорога із Серета до Прута до перевозу» [40, с. 19]. Зараз проїжджали львівські купці. Пан Чеч був багатою людиною, його замок «Чечин» або «Цецин» стояв недалеко від Чернівців. Чеч прилаштувався до возів розпитував і йому відповідали: «у скринях шовк, камхи, табенки, ладан, перець, грецький квас, шкіру і бавовну з Бессарабії, також сушену рибу на піст» [40, с. 21]. Пан Чеч захотів куниць, воску і топленого срібла, а у купців був лише віск, але він вже був обіцяний митникові у Сереті. Чеч хотів ревізувати вози, але у писаря Ханиса був лист від воєводи Александра, що вози перевіряти не можна: «А у Черновци возы не стрясти, але купець дасть свою вѣру, аже не имаєть заповіданий товаръ на свой возъ» [40, с. 23]. Три місяці тому купець отримав листа від 8 жовтня 1408 р.

Виходячи з історичних даних Буковини, майбутні Чернівці належали: «...з 2-ої половини 14 ст. увійшла до складу Молдовського князівства. На контрольованій цією новоствореною д-вою ділянці Молдовського торгового шляху (Via valahica) виник ряд митних пунктів, у тому числі Чернівці, про які вперше письмово згадується в «Уставицтві о митах», яке молдовський господар Александр Добрий 8 жовтня 1408 видав львівським купцям» [23, с. 661]. І він був геть сп'янів від цього плану. Етнографічна розповідь – це опис хати, в якій

живе митник: «Ся хата стояла недалеко від ріки під горбами і була зроблена з букових брусів, обтиканих мохом, і покрита трощею. Вікон у ній не було, тільки одна болоня з міхура у стіні, а двері були такі малі, що треба було схилятися, щоби увійти в хату» [40, с. 24].

Зміст оповідання «В Чернівцях на перевозі» ґрунтується на письмовому згадуванні про місто на річці Прут, яке виникає у свідості молдавського власника, виданого львівським купцем 8 жовтня 1408 року [1, с. 9].

Третє оповідання цілком відповідає назві збірки «Пустельник з Путни». Історія розгортається в XV столітті. Відомо про опис відлюдника Данила, який залишився жити серед гір, «... его образ є ще й досі на стіні монастирської церкви у Воронці, бо він на старі літа перенісся туди з Путни і був тут ігуменом» [40, с. 27]. Кілька днів він йшов вздовж річки Путна і зрештою вирішив вирубати церкву з одного величезного каменю. Щоб побудувати справжній православний храм, знадобилося ще сім років праці. Одного разу «трапилася» пригода: навпроти церкви пустельника впав дикий віл – великий бик зі стрілами в шії. Воєвода Степан гнався за цим звіром. Відлюдник знав його діда Олександра: «У его війську я воював на Покутті і на Поділлі, поки польський король Владислав не переміг его. Се вже з тридцять літ тому» [40, с. 32].

Справді, «Штефан III Великий (р. н. невідомий – п. 02.07.1504) – господар Молдавського князівства (12 квітня 1457 – 2 липня 1504) з династії Мушатинів, онук господаря Олександра Доброго, син господаря Богдана II» [23, с. 661]. А Олександр Добрий «1431 зазнав поразки від поляків з татарами і 1432 упокорився» [44, с. 571]. Тоді Данило жив у монастирі на горі Атос, а потім приїхав сюди, бо тільки тут: «...тихо і гарно, душа має спокій» [40, с. 32]. Чоловік був радий через стільки років почути людський голос. Данило запитав, чи правда, що турки здобули Царгород. Степан сказав, що – правда. Для Молдови тепер не буде відпочинку. Воєвода вподобав те місце біля річки Путни і сказав: «Я побудую тут монастир, а ви аби мене по смерті в нім поховали. Тут я буду мати спокій» [40, с. 33]. Степан просить відлюдника випустити кілька стріл,

позначити місце, де буде його церква, і почати там будувати, як прийде весна. Так і було зведено Успенський монастир Пресвятої Богородиці. Дійсно, «Його могила в монастирі Путна (Румунія), фундованому самим Штефаном III, є місцем паломництва» [23, с. 662].

Оповідання «Як брат сестру продав Туркам» і «Манолі» описані на основі народних пісень, останнє з яких отримала трагічне завершення.

Четверте оповідання називається «Манолі». На Буковині цар Йосиф II ліквідував 36 релігійних громад ще в 1785 р., залишивши чотири: «... в Сучаві, в Путні, Сучавиці і Драгомирні» [40, с. 36]. Монастирі були великі, замість огорож стояли високі мури з вежами і важкими воротами, а в рови качали воду, коли нападали вороги. : «Такий монастир у Путні – правда, що він був найбагатший з усіх – мав свої ґрунти від семигородської границі аж по Чернівці» [40, с. 37]. На той момент не було ні шкіл, ні книжок, і ніхто не вмів читати. Люди стікалися до чернечих спільнот, вони слухали слова Божі та милувалися високими стінами та прикрашеними образами.

Існувала така вигадка «... повір'я у ті давні часи, що аби мури трималися, то треба замурувати в них живого чоловіка. А що живого чоловіка не так легко було найти, то замурували тінь чоловіка. Робили се так, що підходили під якогось чоловіка крадьки, міряли троцею его тінь і сю трощу клали в мур. Сей чоловік, казали, мусів до сорок днів умерти і ставав духом» [40, с. 39]. Як зазначає Д. Зеленін, «Спочатку, в стародавньому християнстві, вбивство людини для будівельної жертви не каралось суворо. Старохристиянський канон говорить: При будівництві будинків мають звичай класти людське тіло як фундамент. Хто покладе людину в фундамент, тому покарання – 12 років церковного покаяння і 300 поклонів. Клали у фундамент кабана, або бика, або козла» [57, с. 156]. Воєвода Степан запросив найславетнішого з 86 мулярів, іспанця Манолі, який збудував найкрасивіші культові споруди, заснувати монастир, якого не було на землі: «Мурують-мурують, а мури ростуть усе в гору та в гору. Але не щастить їм Бог, бо що за дня зроблять, те в ночі валиться, мури

не тримаються разом і розлазяться» [40, с. 40]. Воєвода погрожує закопати живцем мулярів та іспанця. Незабаром Манолі побачив сон: «Почув я голос з неба, що все буде мур валитися, поки ми не замуруємо у стіну тої, що завтра рано-вранці перша принесе обід братові або чоловікові» [40, с. 41]. Кожен вирішив так вчинити. Вранці першою вирушила жінка Манолі: «...красна, як царівна, іде та обід несе і вина напитися» [40, с. 41]. Манолі просив у Господа зупинити жінку, але це не вдалося. Манолі приснився віщий сон, і ввечері він стояв у високій привабливій церкві, якої воєвода ніколи не зустрічав у відомому світі. Тільки його чернецтво хотіло бути найкрасивішим, тому воєвода сказав: «...зараз забрати всі драбини і риштування, аби славні майстри не могли злізти, аби там нагорі і погибли та у порох розсипалися, аби красного монастиря вже нігде не поставили» [40, с. 44]. Муляри не розгубилися, зробили собі крила і стрімко впали вниз, долетівши до землі, одразу навели жах. Крім того, Манолі хотів піти за власним бажанням, але голос дружини сказав йому, що вона не гнівається на нього. Думки охопили його, майстер вислизнув зі стін і покінчив життя самогубством: «А там, де він упав, ударило джерело, а в тім джерелі взялася солена вода – мабуть від сліз гірких» [40, с. 44]. Так, і сталося, що «Церква у Путні, що єї вибудував Степан-воєвода, була краща, як та, що є тепер. Теперішня – то вже перебудована з давньої, Степанової церкви» [40, с. 40].

П'яте оповідання у збірці – «Як брат сестру продав Туркам». Події охоплюють часовий проміжок, пов'язаний із воєводою Степаном. Біля Сучави жив багатий селянин на ім'я Ян, який був конюхом. Взимку 1475 року Степан брав участь у конфлікті між турками та християнами на Йордані. У конфлікті навколо річки Ракова біля Васлуя, який нині знаходиться на півночі Румунії, військо воєводи Степана успішно протистояло паші турецького уряду Сулейману. Історичні джерела свідчать, що Стефан III Великий здобув перемогу над османською армією під Васлуєм (10 січня 1475 р.; нині місто в Румунії).

Після конфлікту Ян пережив багато смутку через почуття провини та відмовився відвідати замок. Воєвода доручив схопити Янову голову, а його син

намагався здобути ласку воєводи в Сучаві. Турок, який купив у батька коней, дав йому двох улюблених воєводою тварин, але він відмовився їх купити, бо вони були занадто дорогі. Турок не вимагає грошей, «... дайте мені свою сестру, а я вам дам обидва вороні коні, ще й до того золоті сідла і шовкові вудила і срібні стремена» [40, с. 49]. Роман вдома попросив сестру прибратися, бо гості будуть: «... Олена вже і вмилася і вбралася, така гарна, як сонце» [40, с. 52]. Однак він зізнався, що продав її в туркові за двох коней. Олена встромила собі в серце клинок, а Роман сів на коня і втік у ліс. «Тоді Турки страшенно всердилися. Вбігли до світлиці, вхопили тіло небіжки, викинули через сіни на подвір'я, повиймали шаблі і порубали на кусні» [40, с. 53]. Не рідні, а слуги провели чин похорону та захоронили Олену біля калини у садку. Роман приїхав опісля кількох тижнів, зумів продовжити господарювання, адже мав закопані гроші. Але довго він не жив. «На другий рік в жнива прийшов у Молдову сам турецький султан Магомет Другий і привів двісті тисяч війська з собою. Воєводі Степанові ніхто не прислав помочі, ані з Польщі, ані з Угорщини. А він мав свого війська тільки сорок тисяч» [40, с. 54]. Магомет скористався відволіканням місцевих жителів, щоб грабувати, палити та вбивати людей: «... не маючи суттєвої зовнішньої підтримки, програв битву при Резбоєні (нині комуна в Румунії; 26 липня 1476), після чого був змушений відновити плату данини» [23, с. 661]. Олену не забули, про неї пісню склали: «Ой поїхав Романонько / до Сучави на ярмарок. / Там зустрів єго Турок: / «Ой, Романе, Романоньку, / чи маєш ти родиноньку?» / «Ой, маю я родиноньку, / одну сестру Оленоньку» [40, с. 55]. Дійсно, вперше ця пісня з'явилась в альманасі «Русалка Дністрова» (1837) у розділі «Пісні народні»: «Ой поїхав Романонько / До Сучави на ярмарок, / Там состротиф єго Турок: / Ой Романе, Романоньку, / Чи маєш ти родиноньку? / – Ой маю я родиноньку / Одну сестру Оленоньку, / Ой Романе, Романочку, / Продай сестру Оленочку, / За коники вороні, / Та за сідла золоті, / За вуздела шовкові / И за стані золоті – /... Вбігли Турки до світлоньки / Видят тіло Оленоньки. / Взяли Турки Оленочку / Витягнули на повіре, / Тай взяли до ней стріляти; / А

потім в штуки рубати, / Що аж калинові луги З великоґ дуже туги, / Зачали-ся розлґгати» [54 с. 82].

Зазвичай О. Маковей не мав звички давати розширені описи природи, але в збірці «Пустельник з Путни» він проявив свій талант, надавши картині всі кольори: «Сонце вже заходило. Темно-синє небо покрито ясно-жовтим золотом в тїм місці, де сонце ховалося. Порозкидані і розірвані хмарки, чорно-сиві, цеглясто-жовті і білі, як далекий дим, підіставали в низу від сонця золоті рубці. Нижче від них простяглася небом довга фіолетово-рожева смуга, котра що-раз вище ширшала і блідо-жовтим сяєвом засягла трохи не до місяця-молодика, котрий забілів на небі» [40, с. 35]; «Сонце заглянуло у яр і мов золота накидало на брудно-зелену траву, на ясно-жовті берези і верби над потоком та на зелені ялиці на горі» [40, с. 29] та ін. Як слушно зазначає І. Денисюк, «... природа у фольклорі служить основою багатьох високопоетичних образів, у яких чуття природи, любов до неї як до краси метафоризовано й символізовано в дусі етноестетики» [10, с. 16].

Наголошуємо на тому, що кольорова гама у творах має етнічний характер. Сивий, як ознака містить в собі таке семантичне значення - «давнину, печаль, втому» [57, с. 388], у поєднанні з чорним кольором в усіх етнокультурах – несе у собі символіку «темряви, зла, смерті, диявола, пекла» [57, с. 388]. Золотий «співвідноситься з Богом, Богородицею, святістю, Господньою енергією, силою, світлом Христа та ін. У літературі «золотий» містить символізм до слів багатий, щасливий, рідний, дорогий, коштовний, сонячний» [57, с. 389]. Жовтий як епітет «світла, тепла, життя, радості, щастя й спокою» [57, с. 262]. Зелений – «символізує природи; молодості; плодючості полів; краси і радості; ствердження життя» [57, с. 284]. Фіолетовий – має особливе значення, бо «поєднує в собі два протилежних кольори – гарячий червоний і холодний синій. Червоний – символізує Христову кров й Воскресіння; синій – як епітет містить в собі символ Небес» [57, с. 695]. Місяць-молодик автор асоціює з білим кольором, щомістить значення «невинності, чистоти й радості. Він – нейтральний: в ньому – чарівна

сила денного сонячного світла, що виражає спорідненість із Божественною силою» [57, с. 690]. Х. Керлот зазначає, що «існує оптична й психологічна класифікація кольорів, згідно з якою до першої групи належать так звані «теплі» кольори (червоний, оранжевий, жовтий і, у широкому значенні, білий), а до другої групи «холодні» (синій, фіолетовий і, у широкому розумінні, чорний); зелений колір перебуває у проміжному положенні, а тому належить до обох груп» [57, с. 284]. Тому О. Маковей у своїй творчості скрупульозно дотримується основного критерію – історичної достовірності в художніх творах. Поряд із «реальним» відображенням подій автор вводить інші фольклорні елементи та національні характери, закарбовані його баченням світоустрою, що, у свою чергу, надає твору науково-дослідницької цінності та пізнавальної ідеї.

2.1. Погляди Осипа Маковея на історичне минуле українського народу у повісті «Ярошенко»

Повість «Ярошенко», історико-художній твір, написаний О. Маковеєм у 1903 р. За основу твору взято факти так званої Хотинської війни, історичні факти та дійсність переплітаються з текстом повісті «Ярошенко». Осип Маковей – як знавець народної творчості, відобразив суб'єктивне сприйняття подій і образів того періоду. Письменник зобразив реальні факти за історичними джерелами художніми засобами мови, зберігаючи правдивість. Автентичність твору робить його унікальним, а достовірність полягає в результаті зіставлення, представлених у тексті подій, з історичними документами. Інший важливий аспект нашого дослідження пов'язаний з виявленням національної свідомості в певні історичні періоди.

За словами Т. Сагайдака, «художній історичний твір – важливе джерело для розуміння менталітету часу, для знання конкретики побуту, вивчення яких залежить від духовно-біографічного досвіду автора. Елемент суб'єктивності, навіть певної тенденційності, пов'язаної або з авторською позицією, або з

певними усталеними суспільними стереотипами в погляді на ті чи інші проблеми, або з домінуючою ідеологією, завжди наявний у художньому осмисленні історичних епох» [56, с. 19]. Як не дивно, ніщо так не наближається до цієї суб'єктивності, як образ самої історичної реальності, яку стверджує художник. Але власні художні погляди на історичні факти зовсім не завадили авторові правдиво викласти події Хотинської війни. Ф. Погребенник, як науковець, що досліджував творчість О. Маковей писав, що «О. Маковей ставив за мету із всією достовірністю показати перипетії польсько-козацько-турецької війни під Хотином, розкрити мужність і самовідданість козаків, які разом з польськими військами вели завзяту боротьбу проти споконвічного ворога слов'янських народів – турецьких загарбників» [37, с. 23].

Народження повісті «Ярошенко» О. Маковей сам пояснює так: «Під весну 1899 трапилася мені раз «дурничка»: я дістав 300 зр. стипендії з держ. фонду для молодих письменників ... і я виїхав до Відня» [61, арк. 9]. Він слухав у Віденському університеті в слов'янському семінарі лекції найвідоміших професорів зі слов'янських мов і літератур, критичну працю хорватського поета XVII століття Івана Гундулича (1589–1638) «Осман» [33, с. 8–9]. В «Автобіографії» (1924) Осип Маковей зазначав: «Студії над «Османом» Гундулича піддали мені думку написати сю повість. (В «Османі» є мова про Хотинську війну), а потреба повісти для молоді зродила її, – тому я в ній не описую ніяких любощів» [61, арк. 13]. У статті «Про історичні оповідання» (1907) сам автор зазначає про прагнення до максимальної історичної достовірності: «Я хотів у «Ярошенку» описати Хотинську війну з 1621 року. Ся війна описана майже день по дні в різних пам'ятниках і студіях. Усе те я уважно прочитав, а крім того, їздив ще в Бессарабію над Прутом та над Дністром і в Кам'янець-Подільський, подивився на терен війни. Се дало основу повісті, і сю основу я міг лише у дрібничках змінити. Усю ту війну, зложену з різних і численних подій, треба було злучити до купи такою історією «героя», щоб читач бачив і турків, і поляків. Сего героя і його пригоди я мусив видумати ...» [36, с.1].

На турецько-польському тлі автор виразно змальовує українського героя Микулу Ярошенка, ідейність якого «червоною ниткою» пронизує весь твір.

На прикладі родини Ярошенків автор змальовує страждання населення під час воєнного лихоліття. Багато хто з цієї родини був забраний у татаро-турецьке рабство, старий Ярошенко загинув, а його син Микула пережив багато важких воєнних випробувань і лише завдяки своїй хоробрості та розуму врятував собі життя.

Через родину Ярошенків автор висловив всю жорстокість війни саме щодо молдавського населення, а також внутрішній конфлікт між молдаванами та українцями. Він показав, що українське військо пройшло молдавською землею як рятівник від турецького ярма, що запорізькі козаки визнавали молдаван друзями та братами. Турки, татари і навіть поляки часто вирішували проблему харчування тим, що просто відбирали в молдаван останню хлібину силою. Козацька Україна цього ніколи не допускала. З Буковини везли їжу та корми вниз по Дністру, щоб поділитися ними з молдаванами.

Першочергову роль у конфлікті відіграло козацтво, і це визнавала польська аристократія. Однак остаточний мирний договір з Туреччиною закінчився, і загроза війни знову виникла. Коли це сталося, честь і невдячність польського шляхтича знову спливали на поверхню. Мирні переговори між турками та шляхтою Польщі були, по суті, планом завдати шкоди козакам, а також Україні. Попри зафіксовану правду про значну роль козаків у розгромі турецької армії, положення Хотинської угоди були написані проти них. Уряд Польщі зобов'язався перед урядом Туреччини регулювати поведінку козаків, щоб не допустити захоплення козаками території в Туреччині чи Криму. Умови Хотинської угоди, визнані польським урядом, викликали велике хвилювання козаків. Козаки планово вирушили до Хотина, вони відмовилися від роззброєння, що було частиною плану польської старшини [5].

Метод творення О. Маковея обертається навколо історичного факту. Поляки каштелян Журавинський і воєвода Собіський, повідомляли про угоду

козаків, очевидно, розраховуючи на розгубленість і деморалізацію з боку козаків. Проте, їхні сподівання не справдилися. Така підступність польської шляхти розгнівила Сагайдачного. Він нехтує застережливим повідомленням про те, що козаки не мають права вести воєнні походи проти Туреччини чи Криму і повинні відійти з Хотина слідом за польськими військами. Турбота гетьмана не про це. Він критикує колишніх союзників за те, що їх не хвилює доля сотень тисяч полонених, яких турки й татари забрали з Галичини, Поділля й Волині, вони говорять про честь, а ми – про життя. Щодо стану поляків з турками, то козаки нікому не дозволять їх зняти. Поки поляки спали, козаки, скориставшись темрявою, сплановано втекли з Хотина. Шляхта Польщі мусила заплатити кров'ю за вчинену нею зраду проти козаків. Глибоко розуміючи ситуацію, автор змалював козацьку масу, не наслідуючи письменників, які зображували козака безтурботними юнаками в шовку й багряниці, або в соболях і на конях, ледарями, друїдами, бешкетниками.

О. Маковей не цікавив одяг чи спорядження, натомість він зосереджувався на полум'яному патріотизмі войовничого народу, для якого була призначена перша заповідь. У повісті застосовано різноманітні емоційні прийоми для змалювання образів кохання простих козаків: Мухи, Пузати, Тарана, Пугача, Безушки, сотника Проскурєнка. Вони мають різний вік і різний рівень ненависті до своїх ворогів і до власного населення, але їх любов один до одного незаперечна [5]. Відданість Маковей змалюванню боротьби за свободу та еволюцію національної свідомості проявляється у його творчості, оскільки він прагне викликати патріотичні почуття та сприяти глибшому осягненню історичної спадщини України засобами художньої виразності. Автентичність «Ярошенка» підсилюється його вірністю історичним документам, що робить його вирішальним текстом для розуміння менталітету та досвіду епохи. Письменник заглиблюється в історичне тло Хотинської війни (1621 р.), черпаючи натхнення з поеми Івана Гундулича «Осман», водночас наголошуючи

на необхідності історичної точності шляхом ретельного дослідження та особистих спостережень за ландшафтом війни.

Центральне місце в оповіді займає український герой Микула Ярошенко, чий досвід гостро відображає страждання, яких зазнало молдовське населення під час конфлікту. Зображення козаків як захисників молдаван від турецького гніту різко контрастує зі зрадою польської шляхти. Твір охоплює теми патріотизму, жертвності та складної динаміки міжетнічних відносин під час війни, тим самим сприяючи тонкому розумінню історичного контексту та його наслідків для української ідентичності.

У 1899 р. фонд заохочення молодих письменників, який надав О. Маковою літературну стипендію, відправивши його до Відня на подальше навчання в університеті слов'янської філології. Дослідження поеми «Осман» – видатного сербського поета І. Гундулича – в якому багато сказано про Хотинську війну 1621 року мало стати предметом наукових інтересів О. Маковея. Новий погляд цього молодого вченого на події XVII ст. отримав найвищу оцінку від всесвітньо відомого славіста В. Ягича (в *Archiv für slavische Philologie*, 1904). Його творчість була визнана також відомим шведським славістом А. Єнсенем, який він зібрав у своїй історичній повісті «Ярошенко» (1905, 1919, 1926) увійшли в скарбницю української історичної літератури. Все це не малою мірою сприяло створенню наративу про «Ярошенка» [9, с. 44].

Конкретну, перевірену, історично задокументовану дійсність у певних просторово-часових вимірах дуже вдало відтворює О. Маковей завдяки широкому колу реальних історичних постатей, представників різних соціальних груп багатьох національностей, створюючи своєрідну реальну картину Буковини, прикордоння на початку XVII ст. Автор ніколи не намагається так індивідуально відтворити характери, риси, а досить виразно рельєфно окреслює їх лише з притаманними їм особливостями поведінкової реакції, мови. Така схематичність як засіб художньої виразності не обмежує і не звужує образи героїв, а дозволяє цими короткими, доцільними, а часом і надзвичайно вдалим

характеристиками створити живу, пульсуючу, барвисту і досить динамічну картину подій. Певна «ситуативність» вчинків головних героїв поєднується автором з їхньою глибокою світоглядною мотивацією.

Повість «Ярошенко» є життєво необхідною і дуже важливою в період кінця XIX – початку XX ст., особливо для широкого літературного загалу. Проблема полягала в тому, щоб знайти і показати сенс індивіда у середовищі, що складається з одиниць, а кожна одиниця є складною фігурою. Натовп – не просто пасивне тло для героїв, а суспільство свідомих особистостей. Героїчна особистість не звільнена від натовпу, безнадійно підкорена натовпу. Герой у своєму оточенні і разом з ним займає перший план. Таке трактування, здебільшого, стосується широкого панорамного висвітлення козацтва: «козацька маса» як окремо окреслений «герой» у повісті.

Серед деяких представників літературного кола поширене представлення про народ–юрба, про народ–сліпець, який сам своїм життям керувати не вміє. Життя пересічного селянина сповнене бідності, горя та складних умов. Маса або «гинуть в убожестві», «стогнуть от голоду», «звіріють через велику, огурну і жорстоку боротьбу за шматок хліба», або збиваються з напрямку від нових, невідомих їм соціально-економічних відносин, або коряться під натиском революцій стають жертвою грубих обставин. З великим жалем вони зазначають про занепад козацького роду. В основі ідеї О. Маковея лежав «герой», який пов'язує з собою історично важливі події. Через індивідуалізацію переживань автор намагався уможливити вірогідність подій, художньо їх довести.

Микула Ярошенко постав перед письменником справжнім велетнем, носієм незламної величезної сили, сили й волі – «сильними світа сього». Йому доводиться захищати найближчих – свою сім'ю, хоча він позбавлений найгіршого «епохального» того нещасливого дня, коли зла іронія долі затягнула його стрімголов у вир. Він, звичайно, опинився прямо в центрі, поруч із «великими в цьому світі». Сцени, від яких волосся стає дибами. Реалізм поєднується з романтикою; життя – епопея величезних моралістів. Але ці

пригоди складають фрагмент його життя, як він їх бачить. Вимушеність, вторгнення цих подій можна трактувати як ту межову ситуацію, в якій індивіди демонструють справжній героїзм і мужність, стають героями. Немає проникливої глибини в роздумах автора про внутрішні трансформації героя, про психологічні інструменти таких метаморфоз. Все це можна прояснити потребою в читацькій аудиторії, яка, за припущенням письменника, має сприймати його як героя дії. Така фантастика призначена для підлітків, які вивчають певні істини без необхідності додаткових аргументів, щоб визначити їх як такі. І для цього Микула вдається до такої особливої опуклої виразності образу героя.

Отже, повість «Ярошенко» не лише обмежується високими просвітницькими намірами, а представляє загальний художньо-літературний аспект, що стосується всього характеру української прозової діяльності кінця XIX – початку XX ст. Так у листі до О. Маковея, О. Кобилянська зазначала: «Як ми будемо нашій публіці лиш пересічні типи подавати, а не моделювати і komponувати кращих цінніших типів на будучність – то будемо вічно на одному рівні стояти» [43, с. 192].

2.2. Літературні образи-персонажі як відтворення історичної дійсності.

О. Маковей задокументував історичну повість «Ярошенко» як розповідь про людей, причетних до цих подій. Первинний персонаж молдаванина Микули – селянин-хлібороб. Протягом години всі члени його родини були втрачені. Він ще молодий і здоровий, він намагається знайти свого батька, матір, дружину та сина, яких усіх викрали яничари. Він не замислюється про причини чи мотиви події. Його долає одна пристрасть: повернути свою сім'ю: «Чого ті люди так ненавидять себе? Чому передумують тільки над тим, як би другого гладко позбавити життя? Земля така широка, тільки жий, поки бог дозволить, для всіх місця доволі - тим часом ні! годі жити спокійно!» [39, с. 203], яничари які брали

людей за своїх, вони діяли так, ніби вони були незалежні від нього, і він довіряв їм. Не маючи змоги знайти свою сім'ю серед ув'язнених опришків, він намагався знайти спосіб звільнитися від них і продовжував шукати. Щаслива подія сталася, коли група козаків відокремилася від опришків, він почав визволяти полонених з кайданів, він також сказав, що забере їх із собою, що призвело до того, що він потрапив до козаків.

Важливим та історично достовірним у повісті, як уже зазначалося, є портрет Петра Сагайдачного. У творі «Ярошенко», як і в історії, точна дата голосування за Петра Конашевича гетьманом невідома: «Коли вперше його обрали гетьманом, достеменно невідомо. ...Гетьманом нерідко обирали в залежності від конкретної ситуації – для організації походу тощо» [59, с. 97], Архівні документи не надають повноти образу та розуміння людини тих обставин, як художнє втілення: «Попереду на воронім коні їхав дід з довгою сивою бородою в клин і з довгими вусами, що спадали, як два тонкі повісма, на бороду. На голові мав високу чорну кучму із синім верхом, а одежа на нім була проста ... Сей дідок з добрими синіми очима, що подобав більше на черця, як на вояка, сидів на коні просто як молодець...» [39, с. 75–76]. З опису автора, а також з висловлювань різних історичних експертів видно, що Петру Конашевичу було чи то 52, чи то 45 років: «Народжений приблизно у 1570 році» [60, с. 4], «... час появи його на світ припадатиме на 1577–1578 роки» [7, с. 94]. Події Фастова в Сухій Діброві автор ілюструє так: : «15 червня 1621 року в Сухій Діброві зібралася так звана Чорна рада – найзагальніший збір представників українського народу» [60, с. 88].

Ця рада вирішила підтримати війну проти Османської імперії і вислала до Варшави посольство на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним, щоб перед початком дій проти османів домовитись про деякі привілеї для козаків і права для православної церкви в Україні. Г. Коваленко в «Українській історії» (1992) підкреслює, що великою заслугою Петра Сагайдачного було відновлення українцями православної віри, освіти: «Вернувшись на Україну і, бачивши свою

силу, почав дбати про те, щоб поліпшити освіту й відновити православну ієрархію, знов настановити православних архієреїв та митрополита» [19, с. 93–94]. Історик повідомляє, що серед іншого Сагайдачний відновив в Україні православне духовенство, дбав про освіту та братства, а сам і все військо Запорізьке вступив до Київського братства, яке фінансував зі своїх особистих коштів. Хоча цей гетьман відіграв свою гігантську роль в історії культурної самобутності та незалежності, О. Маковей з обуренням описує скинення Сагайдачного: «Адже торік що ж я такого зробив нерозумного? Вибрав собі кілька тисяч щокращих козаків і пішов з ними під Перекоп; не брав усіх, бо ліпше мати сотню людей, а добру, ніж тисячку, а ледачу. Малу громаду і прохарчуєш легше, і поведеш зручніше, і просто не треба мені було більше. Так, чуєш, через те, що я не взяв усіх, ті, що лишилися дома, на мене! «Виберім собі іншого! Він уже угору носа задирає!» А Бородавка їм: «Я вас не так, як Сагайдачний, я вас усіх не лиш на море, але і в саме пекло поведу». От і вибрали його» [38, с. 80]. Як зображено в минулому: Згідно з історією: «... в жовтні 1619 року над річкою Роставицею біля Паволочі, Сагайдачний з старшиною пішли на поступку королівським комісарам... Зокрема, за умовами Роставицької угоди реєстр обмежувався трьома тисячами, хоча претендентів було майже двадцять тисяч. ... Хвиля незадоволення Сагайдачним, яка покотилася серед козаків-«випищиків», вирвала булаву з його рук [7, с. 103]. «Новим гетьманом став Яцько Бородавка» [59, с. 99]. Мудрість і очікування викликають подяку Сагайдачного, а це гордість і радість для людей. Легендарним такий народний захисник став не лише в «Ярошенку», а й у багатьох інших фольклорних творах, зокрема, у всій відомій народній пісні «Ой, на горі та й женці жнуть». Так, Ян III Собеський, тобто батько польського короля, нашкрябав свої думки щодо Сагайдачного у своїх спогадах: «Цей Петро Конашевич, муж рідкісної мудрості й зрілого судження у справах, винахідливий у словах і вчинках, хоча за походженням, способом життя і звичками був простою людиною, незважаючи на це в очах пізнішого потомства він гідний стати в ряд з найзнаменитішими людьми свого часу в Польщі» [59,

с. 88]. Навіть серед польської шляхти була відмінна думка про українського гетьмана Сагайдачного. Для того, щоб повноцінно відобразити мудрість Петра Сагайдачного, який навчався в Острозькій академії, автор додає фольклорні переповідки та притчі «була у чоловіка жінка – лиха, дурна, лежибока, та ще й чепуритися любила; не рад, бідний, був і дитинці, що у них найшлася. Коли пронеслась чутка, що орда підступає. Зібрався чоловік, щоб з'їхати у друге місце, і увійшов у хату попоїсти. А жінка ото йому й каже: «Для поспіху, мов, ти їж борщ, а я м'ясце, бо мене дитина ссе». Прийшлось їхати вже; завів чоловік кобилу в голоблі; не запряг, так лише поставив. «Сідай, – каже до жінки, – бо вже орда під селом, а я для поспіху верхи сяду». Спочив на кобилу, махнув батоном – був тут та й нема ...» [38, с. 202].

У цей історичний період країни так званого слов'янського регіону не мали визначеного та визнаного міжнародного кордону. Громадянська війна, що постійно розвивалася, змінила їх. Церква мала значний вплив на розвиток окремих етнічних держав слов'янських країн. Польща насаджувала католицизм на захопленій території і об'єднувала свою державу на основі віри. Татари і турки насаджували на захопленій території мусульманську віру. На той момент Україна була православною державою, а віра сприяла згуртуванню спільноти навколо себе. Правителі використовували ці громади як засіб захисту, для досягнення своїх власних цілей, і їм це вдалося. У помітній лінії Маковей змальовує зв'язок між Річчю Посполитою та Литвою, Османом II і козацьким Запоріжжям. Подвиги головного героя Микули під час козацтва демонструють козацьку патріотичність, якої не було ні в османській армії, ні в польській армії. «Цьому сприяла вся атмосфера суспільно-політичного життя України кінця XVI – першої чверті XVII століття, барометр якої показував стрімке зростання національної самосвідомості українського народу» [59, с. 100].

Усі важливі питання вирішувалися гуртом. Сотники, полковники та гетьман прислухалися до спільної думки козаків, чого не скажеш про польське військо, там простий вояк мав лише одне право – померти за свого короля, що

викликало огиду у простих козаків. зі своїми домівками та шукати припаси у вагонах. Це призвело до кінця звичайної практики в цих областях. «Хоч війна й протяглася чималий час, так що польські шляхтичі з значних родин, занудьгувавши за домівками, без сорому потайно тікали з табору, ховаючись у вози, що йшли за припасом» [17, с. 88]. Вони вважали себе захисниками України, своєї території. Вони вступили в бій лише заради своєї країни, своєї родини та своєї волі, що вже демонструвало колективну концепцію їхньої країни. Воля, і ніщо інше, була єдиною спонукальною силою козацької історичної доби. Ця концепція об'єднувала людей, підтримувала країну. Ця концепція важлива й сьогодні.

В образі молдаванина з українським іменем Микули Ярошенка ми бачимо типовий склад тогочасного суспільства. Герой повісті, потрапляючи в складні ситуації, боровся з турками. Однак це був не його конфлікт. Він навіть не подумав про те, щоб привести козаків до перемоги. Навіть після того, як його батько загинув, він не вважав помсту за потрібне. Його оточували розпач і співчуття до батька, в результаті він знову шукав сім'ю. Йому бракувало розуміння, необхідного для розуміння того, що, воюючи з турками, він захищав свою родину. Герой Микула зміг, а інші учасники другої оповіді – П. Сагайдачний, М. Дорошенко, Я. С. Сагайдачний, Бородавка, П. Могила, С. Проскурено, Я. Ходкевич. Вважалося, що Я. Собеський, який зображував козацьких і польських вояків, мав різний стиль керівництва. І не як вороги проти спільного супротивника, а як тимчасовий союз вояків, які не дружили один з одним під час конфлікту. О. Засенко підкреслював, що «... в характеристиці героїв повісті Маковей здобув не одну творчу перемогу, зокрема виявив неабияку мистецьку винахідливість в індивідуалізації їх мови» [13, с. 139].

Важливо пам'ятати, як поляки не змогли надати допомогу козакам, а натомість втратили можливість здобути перемогу на третій день конфлікту: «... відбулася колізія, яка не раз виникала як у політичних, так і у воєнних стосунках козаків і поляків. Розвиваючи успіх, козаки увірвалися у турецький обоз, але не

змогли захопити його, оскільки коронний гетьман Ходкевич не підтримав їх своєчасно» [60, с. 97]. Таємні домовленості між поляками і турками, які прагнули напасти на козацьке військо під час відходу війська з-під Хотина, дозволили викрити козацьке військо. Вночі перед поляками гальмував цілі загони турків, які прагнули скинути козацьке військо і взяти під контроль територію України, це оцінили б і поляки, і турки, пояснює Петро Сагайдачний: «Скільки разів вирятував я ляхів з халепи, а тепер ось тобі за твоє жито... Бідний наш нарід з такими сусідами. А присягаються, що люблять нас, коли їм треба... а цілуються, обнімаються... Прийде ж до чого – відречуться нас, як сатани, – та й по всім» [38, с. 204].

Бурю негативних емоцій викликає розповідь турецького султана про страту козаків: «Із свого пишного намета вийшов і сам султан. Був се молодий ще, вісімнадцятилітній молодець. Він не говорив багато, тільки: казав зараз п'ятьох козаків прив'язати до дерев недалеко намета. Коли їх прив'язали, султан стрілив до двох з лука і поціливі одного в око, другого просто в серце, так що сей відразу голову схилив на груди; до трьох інших стрілив із рушниці і поранив їх тяжко. Потім казав знову привести п'ятьох козаків і відрубати їм голови. Дальшим п'ятьом казав повідтинати носи, уха і руки, а потім до решти замучити. Забрали знову п'ятьох...» [39, с. 73], у повісті «Ярошенко»: «Військо султана було знесилене. ... Марні були масові страти полонених та дезертирів (одного дня на очах у жорстокого юнака скарали на голову й викинули у Дністер понад 500 чоловік)» [60, с. 102]. І козацьке військо змушене було вступити в бій із цими злочинцями, про що свідчить повість, в якому брав участь Микула. Гетьман Яків Бородавка більш ніж провокаційний: «Бородавка так нас водить гарненько сюди-туди манівцями, саме поміж турків, як вівці між терня, що багато нашого брата вже валяється по стінах гайворонам на поталу. А можна було без того обійтися. Про інші гріхи нашого гетьмана краще замовчу» [39, с. 96].

Споглядаючи минуле, переконуємося у тому, що верхівку козацької влади займали люди, які жили не по совісті. Мета наживи дозволяла їм зраджувати,

жертвувати великою кількістю козаків та ставити під загрозу питання незалежності краю. Так можемо окреслити особистість козацького гетьмана Бородавка, який запобігав об'єднанню козацького війська з польським, шляхом обману. Такий вчинок дозволив би з невеликими зусиллями подолати польське військо, а потім й козацьке. За таких обставин Османська імперія змогла б заволодіти польськими, українськими, молдовськими землями. Це дозволило змінити контури карти та зробити перерозподіл земель. Проте, козаки змогли запобігти цьому, переобравши гетьмана. Бородавку зрештою стратили за те, що посіяв смуток та невпевненість серед козаків та замислював зраду. Рентабельність війська залежала від загибелі тисяч козаків. Так описано у творі «Ярошенко» козацького гетьмана Бородавку, він видавався за приманку, і затримував військо, ведучи його в коло, це не дозволяло їм з'єднатися. Це призведе до простої перемоги турецької армії над незначними силами в Польщі, за якою слідує перемога над козаками. За цим сценарієм Османська імперія заволодіє землями в Польщі, Україні та Молдові. Карта світу матиме значні зміни у своєму складі. Проте козаки вважали Вартовку зрадником, перебрали гетьмана. Вартовка була остаточно покарана за внесення смуту серед козаків і за зраду.

Микула Ярошенко має різні погляди на себе. Втягуючись у різні авантюри, він демонструє гідне ставлення, але якщо ви уважно придивитесь, то побачите, що він просто людина, яка намагається відгородитися, тому що іншого способу зробити це немає. Сім'я - це не невідома територія, а цілий його світ. Як описує Гриневич І., «моя хата скраю» – це теж частина менталітету України [7, с. 97].

Про кончину військової смерті, великого гетьмана литовського Яна Ходкевича, йдеться в повісті: «... прикритім чорним сукном, ... в чорних капах, лежав покійний гетьман Ходкевич» [38, с. 223], а також в історії: «Ян Ходкевич, який уже не перший день тяжко хворів, помер» [60, с. 101]. Творчо, історично достовірно змалював цю подію О. Маковей, описав порядок поховання. До 4 вересня 1621 року у повісті «Ярошенко» автор описує когорту козаків, двох

Ярошенків, кобзаря та доблесного козака Голоту, які переховувалися в окопах. Мудрий Голота так описував подвиги Микули: «... але я раз на полі Килиїмськiм убив такого башу-татарина, що ви й не бачили такого. Їду я собі раз, а той татарин – против мене. Кiнь пiд ним вороний, зброя ясна, а сам такий одягнений: жупан довгий, шлик бархатний ... Їде i вихваляється. «Я тебе, – каже, – хочу живцем у руки взяти та в город Килию запродати, перед великими панами-башами вихвалитися та много червоних i дорогiї сукна за тебе брати» [39, с. 129].

Колектив сприйняв це з недовiрою, але козак все-таки переказав: «Татарине! Татарине! Навiщо ж ти важиш: чи на свою зброю, чи на свого коня?... – Я потiм з татарина стягнув усю одержу: як убрався, зовсiм баша турецький!» [39, с. 129]. Кобзар, що сидiв у колективi, кепкував: «Шапка-бирка, зверху дирка, травою пошита, а вiтром пiдбита: куди вiє, туди й повiває, козака молодого прохолоджає... Та се, що Голота казав, хоч зараз у думу складай» [39, с. 130]. Вперше поняття козака-голоти задокументовано у збiрнику «Записки о Южной Руси» (1856 р.)

У розповiдi автору не вдалося уникнути iронiчних ситуацiй. Коли герой Микула знайшов свого друга Дзероня, вiн засумнiвався в умовах: «... протягаючися на соломi. – Ото постеля! Вже всi костi болять. Святий Симеоне, я тобі вибудував таку гарну церкву, що сотки рокiв мене переживе; як ти можеш дивитися на таке, щоб я так у корчах лежав?» [39, с.114]. У словнику символiки: «Козацтво (козак) – символ України, її одвiчної боротьби за волю та незалежнiсть; мужностi, лицарства, самопожертви, геройства; оборонцiв православної вiри, рiдної землi; людської та нацiональної гiдностi» [58, с. 155]. Автор так описує козакiв: «Що ви скажете про тих жаврiв-козакiв? – нагадав турок нiчну пригоду. – Сi чорти мають по три душi, одну вб'єш, друга жие ... Я збудився, коли вони вже втекли» [39, с. 222], «Їсти маєте що? – спитався королевич в одного козака. – Є, ваша милость! Живем, як муха у сметанi. – Часом з квасом, а часом i так, – додав другий козак» [39, с. 242] та iн. Не обiйшлося у повiстi без козацьких, традицiйних фраз i приказок: «Ляхiв гудьмо, та з ляхами

будьмо» [39, с. 95], «що куля – не галушка, її не проковтнеш; війна не забава, лад мусить бути!» [39, с. 97], «Козак душа правдивая, сорочки не має» [39, с. 129], «або рибку з'їсти, або на дно сісти» [39, с. 187], «Не страш kota салом» [39, с. 187], «Горе тому козакові: нема сіна лошакові» [39, с. 198], «Сердитий турок та сердита собака – вовкам страва ...» [39, с. 212], «...чеши дідька зрідка, щоби гладкий був» [39, с. 260] тощо.

Важливо прокоментувати стиль написання повісті. Читач повинен мати розуміння пейзажних картин, рельєфу місцевості, погоди, дня, пори року, відстані між об'єктами, потоку вітру, атмосфери між людьми (напруга, пригніченість, доброзичливість, ворожнеча) та інші. Саме на цій території експонується художнє відтворення історичного факту. Сюжет оповіді написаний швидко, події описані в деталях, але опис вище згаданих речей обмежений, і увага зосереджена на прогресі оповіді, а не на описі самих речей. Однак ці короткі нариси додають розуміння: «Сонце вже зійшло, і околиця розвиднілася. Заносилося на ясний, погідний день, бо мраки піднімалися всюди угору і зникали в просторах. Темні ліси мов виринали з води; червоні вогнища зникли, тільки легкі дими піднімалися ще тут і там із землі» [39, с. 110].

2.3. Тема національної ідеї в повісті «Ярошенко»

Спрямованість звернення О. Маковей до історичної тематики зумовлена життям українського народу, сповненим великими перетвореннями насамперед у свідомості співгромадян та літературними потребами, на передньому плані яких тепер, за словами І. Франка: «людська душа, її стан, її рухи в таких чи інших обставинах, усі ті світла й тіні, які вона кидає на ціле своє оточення» [62, с. 7].

Таким чином, основне завдання, яке стояло перед більшістю митців кінця XIX – початку XX ст., – це поетизація образу звичайної людини: героя з натовпу та в протистоянні йому, де «натовп» – це власне суспільство, що складається зі свідомих індивідів. Тому в повісті «Ярошенко» про польсько-козацько-турецьку

війну під час Хотинської війни, згадуються такі історичні постаті – гетьман Петро Сагайдачний; полковник Михайло Дорошенко; син молдавського господаря Петро Могила; Яцько Бородавка; гетьман польського війська Кароль Ходкевич; воєвода Яків Собеський; турецький султан Осман II; Очаківський бейлербей Асим-баші Усеїнбаші та ін. Однак вони не залишаються попереду й у центрі. Вони більше нагадують провідник передачі настроїв і думок головного героя, оживлених авторською уявою – Микули Ярошенка. У статті «Про історичні оповідання», опублікованій у газеті «Діло» за 1907 рік, Осип Маковей у особі Микули хотів показати таку людину, на душі якої відбилися б усі страхіття війни. Тому ця розвідка присвячена дослідженню певних психологічних зрушень і переживань, які зазнали, здолали та персоніфікували герої повісті, і насамперед головний герой.

Повість «Ярошенко» розповідає про похід козаків із Запоріжжя під проводом Петра Сагайдачного під Хотин у серпні 1621 року та про їхню спільну боротьбу з поляками проти турецько-татарських нападників. Протягом століть Хотин приваблював багатьох поселенців, які приїжджали жити в цей прекрасний і родючий край. Однак саме місто, очевидно, почалося від знаменитої фортеці, збудованої князем Володимиром у часи Київської Русі. Історія Хотинської фортеці – це історія війн, повстань, історія перемог і поразок, історія протистояння великих імперій. У перші десятиліття XVII століття Хотинський форт вважався найбільшою фортецею на правобережжі Дністра і Північної Бессарабії і був наріжним каменем у житті України, Молдови, Росії, Польщі, Туреччини – головними транспортними шляхами пробіг через місто.

У п'ятому розділі О. Маковей так описує Хотинську фортецю: «... над самим Дністром, стояв величезний замок, немов височенна стрімка і неприступна стіна, що замикала ворогам із Польщі дорогу в Молдову. Коли було на нього подивитися з кам'янецької дороги, то він не дуже-то впадав в очі, немов потопав у глибокій яру; та зате коли було стати під його стінами і глянути угору, то чоловік почував себе дрібною мурашкою, що напала за чимсь у підніжжя

замку... Тут залога могла жити безпечно, без страху: з одного боку глибокий Дністер, з інших боків вали і яр з потоком, котрого воду можна було стримати загатою і підняти на два сажні вгору; сам же замок мав такі мури, що могли без шкоди ковтати в нього з пушок, як ковтачі стукають клювами о бані церковні» [35, с. 96]. Таке вираження колосального стилю в демонстрації грандіозної форми намальовано у вигляді жахливої споруди. Стіни цієї фортеці були свідками кількох завойовників, але особливої слави Хотин здобув у 1621 році.

Досліджуючи епос сербського письменника І. Гундулича («До джерел Гундуличевого «Османа»»), письменник відкриває багато цікавого, до того часу невідомого, матеріалу про Хотинську війну 1621 р. пише в газеті «Діло» 1907 р.: «Ся війна описана майже день по дневі в різних пам'ятках і студіях. Усе це я уважно прочитав, а крім того, їздив ще в Бессарабію над Прут та над Дністер, і в Кам'янець-Подільський подивитися на терен війни [51, с. 7].

Національна ідея розглядалася українськими громадськими діячами як ідея буття українського народу, визначальна складова його ментальності, програмний орієнтир у невідому добу, критерій визначення морально-політичних позицій людини. Тема національної ідеї розгортається у творчості О. Маковея. На думку письменника: «люди, що складають один тип, витворений природнім і спільним культурно-історичним розвитком, а не якимось спекулятивними політичними чи ідеологічними комбінаціями. Такому типові властиві: спільна територія, мова, національна самосвідомість, риси психологічного складу, що проявляються в національному характері» [28, с. 1]. Міркування над національною ідентичністю, історією нації, теперішніми та майбутніми діями нації народилася національна ідея. У газеті «Буковина» О. Маковей виклав свої переконання про націю, її потреби, взаємодію та ідеали. Автор зазначав: «... всяка група людей, яка складає один тип, становить націю ... виробляє се самою природою, а не державою» [28, с. 2]. О. Засенко пише: «Протягом усього подальшого життя Маковей постійно боровся за чистоту і досконалість української літературної мови, виступав проти ... карикатурної

суміші чи звичайних виявів надбаного ставлення письменників до слова» [33, с. 21].

Як зазначив Ю. Мельничук, «Осип Маковей – видатний український письменник-демократ ... вірний і чесний син свого народу – заслужив на глибоку пошану і любов» [42, с. 596]. Специфіка творчості О. Маковея визначається національними особливостями українського народу. Глибокими емоційними переживаннями просякнута мовна творчість. Це важливий ключ до дослідження шляхів розвитку української літературної мови. Протягом усього життя О. Маковей наголошував на величезній важливості розвитку патріотичних настроїв серед українців, які, на його думку, мали відігравати головну роль в українському суспільстві. Любов до Батьківщини та її народу, діяльність у різні періоди життя були основою його національно-патріотичних ідей.

Саме національна ідея виявилася стрижнем його діяльності. Ставлення автора до України проявляється з його твору. Осип Маковей був стурбований проблемами держави і бажав бачити свободу на батьківщині. Він прагнув країни, яка була б незалежною, самовизначальною, самодостатньою та вільною. Байдужість народу України, його принципова позиція, злидні на такій благодатній землі боліли Маковею. Своєю творчістю він намагався поділитися цим болем, щоб люди зрозуміли, що колись наші предки гинули за віру і свободу; наша історія просякнута боротьбою за визволення. І тому його твори завжди залишаться достатньо справжньою літературою для українців [7, с. 143].

Висновки до розділу 2

Літературний доробок О. Маковея глибоко сформований трансформаційним історичним досвідом українського народу, зокрема щодо його свідомості та літературних прагнень. Його повість «Ярошенко» містить у собі психологічні трансформації та індивідуальні переживання під час ключових історичних подій, таких як польсько-козацько-турецька війна під Хотиним у 1621 році. Оповідь вигадливо переплітає історичні постаті з головним героєм

Микулою Ярошенком, таким чином ілюструє глибокий вплив війни на людську психіку. Розгляд національної ідеї Маковея є ключовим у з'ясуванні сутності української ідентичності, яка формується спільним історичним наративом, мовною спадщиною та культурною еволюцією.

Збірку оповідань «Пустельник з Путни» розпочинає «Свято в Сучаві», де детально розповідається про знаменну подію 1402 року, коли до Мировицької церкви було перенесено мощі святителя Івана Нового. Ця історія не лише висвітлює історичну важливість події, але й описує культурні традиції України, ілюструє їх поступовий занепад та роль української мови як в державному управлінні, так і в повсякденному житті. Другий наратив, «В Чернівцях на перевозі», представляє взаємодію пана Чеча з купцями в 1408 році, надаючи розуміння економічних умов того періоду. Третя історія зосереджена на пустельнику Данилу, який побудував церкву в 15 столітті.

РОЗДІЛ 3

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ПРОЗИ ОСИПА МАКОВЕЯ НА ПРИКЛАДІ ІСТОРИЧНОЇ ПОВІСТІ «ЯРОШЕНКО» ТА ЗБІРКИ «ПУСТЕЛЬНИК З ПУТНИ»

Осип Маковей як митець літератури творив поезію, малу прозу та повісті. Ф. Погребенник як дослідник творчості О. Маковея писав, що «О. Маковей ставив за мету із всією достовірністю показати перипетії польсько-козацько-турецької війни під Хотином, розкрити мужність і самовідданість козаків, які разом з польськими військами вели завзяту боротьбу проти споконвічного ворога слов'янських народів – турецьких загарбників» [37, с. 23].

Розглянемо визначення, що ж таке повість.

За визначенням словника авторства Р. Гром'яка «Повість — епічний прозовий твір (рідше віршований), який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їх розкриття посідає проміжне місце між романом та оповіданням. Крім обсягу, П. різниться від оповідання розгорнутішим сюжетом, більшою кількістю другорядних персонажів, повнішою та глибшою їх характеристикою, наявністю описів...» [24. с. 539].

Повість у творчості Маковея виконує важливу функцію соціального аналізу та морального осмислення, хоча в ній письменник приділяє увагу не лише особистісним, а й загальнонаціональним питанням.

Оповідання було основним жанром у творчості Маковея, і саме в ньому він досягає найбільшої майстерності. Його оповідання відзначаються лаконічністю, виразністю та динамічним розвитком сюжету. Оповідання Маковея характерні реалізмом, де кожна деталь підкреслює атмосферу, а психологічні портрети героїв відображають внутрішню боротьбу та пошук життєвих орієнтирів. Особливої уваги заслуговує оповідання «Манолі», де спостерігаємо подвійний жанр, в якому перегукується оповідання з легендою. Дія відбувається між автором та чабаном, які переповідають давню історію. Така побудова структури

створює подвійний сюжет оповідання, адже центральна історія забирає всю увагу та деталізацію сюжету на себе, залишаючи читачеві вільний простір для роздумів про історію автора та чабана.

Твір «Ярошенко» належить до історичної повісті, враховуючи його зміст.

«Повість історична, – зазначив І. Франко, – се не історія. Історики ходять передовсім о вислідження правди, о сконстатування фактів, натомість повістяр користується тільки історичними фактами для своїх окремих артистичних цілей, для втілення певної ідеї в певних живих, типових особах. Освітлення, характеристика, мотивування і групування фактів у історика і в повістяра зовсім відмінні: де історик оперує аргументами і логічними висновками, там повістяр мусить оперувати живими людьми, особами.

Праця історична має вартість, коли факти в ній представлені докладно і в причиновім зв'язку; повість історична має вартість, коли її основна ідея зможе зайняти сучасних, живих людей, то значить, коли сама вона жива й сучасна» [62, с. 7].

Т. Сагайдак, наголошує на тому, що «художній історичний твір – важливе джерело для розуміння менталітету часу, для знання конкретики побуту, вивчення яких залежить від духовно-біографічного досвіду автора. Елемент суб'єктивності, навіть певної тенденційності, пов'язаної або з авторською позицією, або з певними усталеними суспільними стереотипами в погляді на ті чи інші проблеми, або з домінуючою ідеологією, завжди наявний у художньому осмисленні історичних епох» [56, с. 19]. Вважаємо, що саме авторська суб'єктивність в історичному творі надає йому художньої вартості.

Автор послуговувався реалістичним методом зображення подій у тексті. Підтверджуємо це такими ознаками: ми бачимо пересічного сільського чоловіка у типових обставинах, такі як побутова праця, взаємини з родиною; події твору описані без надмірної художності, максимально наближені до реальної дійсності; ми бачимо вплив зовнішніх обставин на самого героя, зміну його характеру відносно подій що відбуваються, а також його як діяча в цих

історичних умовах; постать автора практично відсутня, його ставлення до подій простежуємо через діючих героїв; наш типовий герой є пересічною людиною, яка не ідеалізується автором, у нього присутні як позитивні так і негативні риси, що робить його живою людиною, а не штучним персонажем твору; сюжет має логічне завершення, герой досягнув своєї цілі, а читач може простежити детермінізм мети та результату.

Художню своєрідність прози Осипа Маковея у творі «Ярошенко» визначаємо за такими ознаками: реалізм і історичний контекст, глибокий психологізм, соціальна критика, символіка та алегоричність, стиль і мова твору, моральні дилеми та етичні питання.

Осип Маковей звертає значну увагу на точність відтворення реалій українського суспільства кінця XIX – початку XX століття. Микула Ярошенко, як головний герой, стає основним засобом автора, через який митець зображує тогочасне соціальне середовище та показує те, який вплив мають зовнішні обставини на особистість. Опис повсякденності персонажів, побутових деталей та зображення подій того часу передають життя України під гнітом Австро-Угорщини, а також наголошує на тому, як українське населення страждало від економічного і національного утиску. Наприклад, це ми можемо зрозуміти з цієї промови: «Ми не жалували ні свого здоров'я, ні своєї худоби. Наставляли груди свої за віру Христову, за новагу короля його милості і цілість отчизни. Послужили, як самі кажете, добре. Тепер нам велять не виходити па Чорне море, нехай нам татарські мурзаки і далі забирають із сіл людей і худобу. Все те ви гарно уложили собі, не питаючи нас» [35, с. 259].

Реалізм Осипа Маковея має таку характерну ознаку – він не просто переказує, а показує дійсність у переживаннях головного героя. Центральною подією є внутрішній конфлікт людини, яка намагається віднайти своє місце у нелегкому світі, який часто пригнічує її. Наприклад: «тепер же у самотній хаті, як розважив, що сталося, де могла дітися родина, – може, її порубали, може, забрали? – він ухопився за голову руками, встав і зарув, як ранений медвідь:

"Господи! що ж я тепер вдію? Сирота я! круглий сирота!" [35, с. 32]. Спостерігаємо за Микулою, який прагне використати всі свої можливості, помиляється, інколи вчиняє неправильно, але залишається людиною.

Психологізм повісті полягає в розкритті особистості персонажа Ярошенка, який не є ідеальним героєм. Емоційна напруга внутрішніх монологів та роздумів підкреслює складність життєвих виборів, які йому доводиться робити. Наприклад, це ми можемо побачити у цьому моменті твору: «А нащо було тобі замірюватися на мене списом? – немов питався ще Микула покійника на відході, – Був би-сь жив, а так от як марно погіб ти!" Невеселий сідав Микула на свого коня. Тепер хотів він хоч кого-небудь мати коло себе, щоб не чутися таким опущеним. Отся смерть чури нагадала йому, що й він же не такий безпечний перед смертю; до полудня може бути вже над Прутом, а там опришків повно, – сьогодні, хто знає, може, і він буде лежати між корчами» [35, с. 40].

Автор не обмежується описом дій Ярошенка, але й відтворює те, як вони взаємодіють з його внутрішнім світом, віддзеркалюють амбіції, сумніви і прагнення. Таким чином, повість стає не лише історією життя людини, але й психологічним портретом особистості, яка опиняється на межі вибору між совістю і реаліями життя.

Через образ Ярошенка та інших героїв повісті О. Маковей передає критику соціальної системи, яка пригнічує народ і робить людей безпорадними перед владою. Ярошенко – символічний образ усіх українців, що прагнуть кращого життя, але опиняються під владою системи, де панують бюрократія, корупція та безкарність сильніших. Наприклад, це простежується у даній цитаті: «А тут у польським обозі, під боком королевича і гетьмана, польські чури таку кроваву службу божу правлять! Стільки людей невинних, безоружних помордували, потопили, поскидали живцем у пропасть, на неминучу смерть» [35, с. 100]. Ця критика яскраво відображена у сценах, де Ярошенко взаємодіє з представниками влади чи вищого суспільства, які принижують його людську гідність. О. Маковей наголошує на ідеї свободи особистості та критично ставиться до будь-якої форми

утиску, чи то національного, чи соціального. Завдяки цьому повість набуває рис суспільно значущого твору, який вказує на недоліки соціальної системи і закликає до змін.

Символічні елементи у повісті надають їй філософської глибини. Наприклад, дорога, по якій подорожує Ярошенко, – це не просто фізичний шлях, а символ життєвого шляху людини, сповненого труднощів, випробувань і зупинок. Цей символічний образ також підкреслює ідею долі та залежності від життєвих умов, особливо для людей, які не мають прямого впливу на систему та потрапляють в соціальну нерівність. Символічний характер мають також деякі ситуації, в яких опиняється Ярошенко: боротьба за виживання в суспільстві, боротьба за повагу до себе – усе це відображає виклики, з якими стикається людина, що прагне відстояти свою гідність.

Мова О. Маковея у творах вирізняється насиченістю українською народною лексикою, зокрема архаїзмами та фразеологізмами, які надають тексту особливого національного колориту. Оповідь ведеться в стилі, що наближений до розмовного, проте зберігає лаконічність і точність, характерні для реалізму. Використання місцевих діалектизмів, простих описів, іронічних висловів та гумору дозволяє автору не лише передати атмосферу, але й зблизити читача з персонажами, змусити його співпереживати їм. Мова служить інструментом для передачі національної ідентичності героїв.

У центрі повісті – складні моральні дилеми. Ярошенко стоїть перед вибором між особистими інтересами та моральними переконаннями. Ставить собі внутрішнє запитання про те чи варто поступитися принципами заради виживання або вигоди. Ці питання є універсальними і актуальними, адже вони ставлять під сумнів основи людської гідності та сенс боротьби за справедливість. Герой Ярошенко має чіткі уявлення про те, що є чесністю і гідністю, але реалії життя змушують його знову і знову переглядати ці поняття. Це робить повість філософською: читач залучається в процес осмислення власних принципів і

підходів до життя, адже Ярошенко постає як людина, що балансує між ідеалом і реальністю.

Збірка оповідань Осипа Маковей «Пустельник з Путни» вирізняється глибоким реалізмом, психологізмом та фольклорними мотивами, які передають дух українського життя на Буковині кінця XIX – початку XX ст. О. Маковей у цих творах зображає побут, традиції та моральні конфлікти місцевого населення, досліджуючи їх. Збірка «Пустель з Путни» Осипа Маковей є яскравим зразком реалістичного стилю з елементами психологізму та фольклорної образності, що дозволяє розкрити внутрішній світ героїв та глибше передати атмосферу українського суспільства кінця XIX – початку XX ст. Розглянемо докладніше оповідання зі збірки, що демонструють реалістичний підхід О. Маковей.

Центральне оповідання збірки «Пустельник з Путни», яке дало назву збірці, написане у реалістичному стилі. Головний герой – чоловік, який, втратив віру в людське суспільство, тому вирішує залишити соціум й стає відлюдником. Автор описує життя героя в самоті, його боротьбу з відчуженням, спроби віднайти внутрішній спокій в тиші природи. В оповіданні автор детально показує, як герою стає важко жити в ізоляції, незважаючи на його прагнення до духовного очищення. О. Маковей порушує питання психологічного виживання, морального вибору та впливу соціуму на особистість. Реалістичність цього твору проявляється в правдивих, живих описах природи, самотньої хатини героя, його щоденних клопотах і труднощах.

В оповіданні «Свято в Сучаві» Маковей змальовує святкову атмосферу, традиції та ритуали, що об'єднують мешканців Сучави. Опис святкового зібрання не лише створює яскравий контекст подій, а й дозволяє глибше відчувати національний колорит і культурні особливості місцевих жителів. Реалістичний метод проявляється через точні образи й описи, які показують традиційний уклад життя, побутові деталі та атмосферу. Напруга між персонажами розкриває реалії тогочасного суспільства, де соціальні протиріччя порушують світ і гармонію навіть у моменти святкувань. Наприклад: «У полудень справді всі вийшли з

церкви і засіли на лавках.(...)Турок прикликав св. Івана і почав з ним розмову. Але та розмова вийшла зовсім інша, як турок сподівався. Купець ані гадки не мав покидати свою православну віру і боронив її дуже завзято. За те казав начальник міста його бити, катувати і кинути до темниці» [40, с.15-17].

О. Маковей реалістично зображує характери персонажів, надаючи їм індивідуальності через поведінку, зовнішній вигляд та мову. Діалоги насичені народними фразеологізмами, діалектизмами, що передають справжній колорит, тому герої твору стають більш впізнаваними пересічному читачу. Завдяки цьому відчуває близькість до персонажів, їхньої особистої драми та внутрішніх почуттів.

«У Чернівцях на перевозі» - це оповідання, в якому автор демонструє критичну соціальну нерівність. Перевізники, що працюють у Чернівцях, стикаються з байдужістю та зверхністю з боку заможних пасажирів, які бачать у них лише засоби для досягнення своїх цілей, а не людей з власними цілями та бажаннями. Персонажі оповідання є живими, справжніми людьми, наділеними індивідуальними рисами. Перевізники не ідеалізовані, вони мають свої недоліки, демонструють втомленість, роздратування чи навіть цинізм, що триває через постійну боротьбу за виживання. О. Маковей використовує їхню розмовну мову, багату на народні вислови та діалектизми, щоб додати автентичності образам, передати характерні риси персонажів і показати їх як представників народу.

Оповідання «У Чернівцях на перевозі» порушує питання людської гідності в умовах матеріальної бідності та щоденних труднощів. О. Маковей представляє ситуацію, коли перевізники, щоб заробити, змушені йти на моральні компроміси: вибирати між принципами і вигодою, відстоювати чесність чи обманювати, щоб зберегти себе і свою родину. Праця перевізників стає у творі не просто як вид діяльності, а як дзеркало, що відбиває несправедливий суспільний устрій. О. Маковей підкреслює, що життя перевізників повне нестабільності, адже на їхній заробіток впливають умови, які вони не здатні контролювати, зокрема природні фактори та кількість клієнтів.

В оповіданнях відчувається іронія щодо байдужості заможних верств до простих працівників, які забезпечують їм повсякденний комфорт. О. Маковей майстерно використовує іронію, щоб підкреслити розрив між соціальними групами: перевізники є основою функціонування міста, але заможні пасажери часто не помічають цього, ставляться до них із презирством чи зневагою. Іронія проявляється в деталях, які висвітлюють дріб'язковість, з якою заможні клієнти ставляться до перевізників. Вони вимагають виконання послуги на високому рівні, проте гідно не оцінюють її грошима, не зважаючи на зусилля, які докладаються.

О. Маковей через долю перевізників порушує соціально-філософські теми. Попри важкі умови праці не лише фізично, але й морально, багато перевізників намагаються зберегти людяність та співчуття, допомагаючи одному. Це підкреслює цінність людських стосунків навіть у жорстких умовах соціальної нерівності.

У оповіданні «Манолі» О. Маковей зображує головного героя Манолі як представника простого народу, який живе у злиднях і намагається забезпечити собі мінімальні засоби виживання. Його життя складається з постійної майстерної праці та труднощів, що формують як характер героя, так і його сприйняття світу. Реалістичний стиль твору проявляється через детальні описи життя Манолія, що включає його простий побут, фізичну втому, рутинну працю і нестачу ресурсів. У цьому реалістичному зображенні простежується критичний погляд О. Маковея на соціальний лад тогочасного суспільства.

У оповіданні «Манолі» О. Маковей звертається до психологічного реалізму, показуючи, як зовнішні світи впливають на внутрішній Манолія. Автор глибоко зображує внутрішнє переживання, емоції та сумніви героя, які виявляються через постійні випробування та невизначеність майбутнього. Важкі умови життя починають породжувати у Манолія відчуття приреченості та безвиході. Маковей реалістично передає внутрішню боротьбу персонажа, його зневіру та розчарування.

Одним із центральних тем твору є моральний вибір, який стає перед Манолієм через складні життєві обставини. Герой стає перед дилемою: зберегти свою людську гідність або піти на поступки за виживання. Прийняття ситуації, того, що задля втілення справи йому необхідно пожертвувати дружиною почало приходити до нього у момент, коли він своїми руками замурував її у стіні церкви. Проте, розуміння наступило значно пізніше, а саме: у момент завершення роботи. Бачимо це на прикладі певного голосу сумління, який прозвучав із стіни : «Манолі, Манолі, майстре Манолі, мур мене давить, світа вже не бачу, смерть моя йде. Будь здоров, Манолі! Я не гніваюся на тебе...» [40, с. 44].

В оповіданні «Як брат сестру продав туркам» Маковей звертається до реалістичного відображення історичного становища, що склалося в українському суспільстві під час турецько-татарських набігів, які були поширені в XVII–XVIII століттях. Автор достовірно відтворює події, демонструючи страх і безпорадність населення перед загрозою нападів, що несуть із собою поневолення й загибель. Описуючи ці події, О. Маковей акцентує увагу на реальних умовах, в яких перебували прості українці, зокрема на збереженні життя й гідності в умовах постійної небезпеки. Оповідання містить описи простих житлових умов, які передають атмосферу важкого селянського побуту. Автор підкреслює матеріальну скруту героїв, зумовлену складною соціальною ситуацією. За допомогою цих деталей О. Маковей створює реалістичну картину життя тогочасного суспільства.

У центрі оповідання – моральний конфлікт між головними героями - братом і сестрою. Брат, задля власного проживання, продає свою сестру туркам, чим завдає їй невимовного болю та зради. О. Маковей реалістично показує, як соціальні умови можуть змусити людину зрадити свої моральні принципи, коли питання стосується виживання. Це не виправдовує вчинку брата, але показує читачеві його людську слабкість, обумовлену страхом і відчаєм. Використовуючи реалістичний підхід, автор підкреслює, що моральний вибір

людини часто зазнає протиріччя в умовах небезпеки. О. Маковей зосереджується на психологічних аспектах, зображаючи внутрішнє переживання брата і сестри. Зрада брата викликає у сестри глибокий душевний біль, відчуття втрати довіри та надії на порятунок. О. Маковей показує психологічний стан брата, який, здійснивши свій вчинок, відчув сум та провину за скоєне. Автор підкреслює емоційний розрив між братом і сестрою, що виникає після акту зради, який неможливо виправдати, але який розкриває особливості психології людини.

Оповідання містить елементи соціальної критики, що вказує на відсутність захисту людей у тогочасному суспільстві. О. Маковей через образ братської зради вказує на байдужість системи до індивідуальних трагедій, адже в умовах поточної небезпеки люди залишаються наодинці зі своїми проблемами. Автор застосовує іронію, щоб підкреслити контраст між християнськими цінностями та реальними вчинками людей у кризових ситуаціях. Іронічне ставлення автора до соціальної норми того часу виявляється в зображенні того, як люди, які мали б жити за моральними цінностями, часто не можуть їх дотримуватися через зовнішні обставини. Брат, який зраджує сестру, показаний як типовий представник суспільства, який діє всупереч власним переконанням. О. Маковей таким чином демонструє, що соціальні умови можуть руйнувати будь-які моральні норми, змушуючи людей до компромісів із совістю.

Однією з ключових особливостей художнього стилю Маковея є його звернення до історичної тематики та українського національного колориту. Оповідання «Як брат сестру продав туркам» і «Свято в Сучаві» вдаються до історичних алегорій, де автор порушує питання морального вибору та людської гідності. У цих творах помітно прагнення О. Маковея відобразити колорит і дух минулого, проте з погляду сучасності. Він не лише відтворює історичні події, а й надає їм нових смислових відтінків.

Фольклорні мотиви є компонентом художньої саморідності О. Маковея. Наприклад, у творі «Манолі» містяться міфологічні й легендарні елементи, які підсилюють сюжет і надають особливого символізму. Образи героїв часто

перегукуються з фольклорними архетипами, що надає їм багатозначності й розширює семантичний обсяг тексту. Такий підхід дозволяє автору передати глибокі морально-етичні питання в доступній і образній формі.

В оповіданнях О. Маковей простежується увага до персонажів внутрішнього світу, що додає його творам психологічної глибини. У «Пустельнику з Путни» та «У Чернівцях на перевозі» зображено процеси роздумів і внутрішніх конфліктів героїв, які висловлюються перед моральними дилемами. Ці твори деталізовані зображенням психологічного стану, що робить героїв більш живими та реалістичними. Маковей прагне передати не лише зовнішні дії, а й внутрішнього переживання, що збільшує високий рівень емпатії до персонажів.

Стиль О. Маковей відрізняється лаконічністю та відчуттям стриманості, що надає його творам особливої художньої виразності. Він уникає сильного пафосу й обмежується короткими, але влучними описами, які допомагають читачеві заглибитись у саму суть зображуваних подій. Така стриманість дозволяє сконцентрувати увагу на важливих моментах та залишає простір для інтерпретації, що є характерним для мистецьких творів з елементами алегорії.

Оповідання О. Маковей також підвищують питання соціальних проблем і конфліктів, зокрема проблеми людської гідності та справедливості. Наприклад, у «Пустельнику з Путни» автор відтворює суспільне життя, ставлячи героя перед вибором, що має суспільне й особисте значення. Завдяки цьому О. Маковей звертається до проблеми бідності, соціальної несправедливості та людської долі в умовах історичних змін, що робить його твори актуальними і тепер.

Висновки до розділу 3

Повість «Ярошенко» Осипа Маковей – це глибоке, багатогранне дослідження людської душі і суспільства. Її художня своєрідність полягає в поєднанні реалізму і символізму, психологічного аналізу й соціальної критики, що разом формують цілісне зображення життя та випробувань, через які

проходить головний герой. Маковей створює повість, яка одночасно відображає типову для того часу ситуацію і глибоко індивідуальну драму особистості. Ця багатогранність робить твір Осипа Маковея актуальним і сьогодні.

Художня саморідність оповідань Осипа Маковея відбувається в поєднанні історичної та фольклорної основ, психологічної глибини й соціальної проблематики. Лаконічний стиль, символізм і психологізм надають його творам особливої художньої виразності, дозволяючи автору створити багатопланову оповідь, яка водночас залишається доступною й актуальною.

РОЗДІЛ 4

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ОСИПА МАКОВЕЯ У ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

О. Маковей у своїй письменницькій діяльності приділяв багато уваги висвітленню проблем громадянського, національного виховання українських юнаків і дівчат. Повість «Ярошенко» є найбільш вдалим прикладом цього, адже висвітлює героїв козацької доби, а саме: перебіг Хотинської війни 1620 – 1621 років, де головний герой Микула Ярошенко слугуватиме прикладом юним читачам на етапі їхнього становлення особистості як українця. У цьому творі також є показовою історія сім'я Ярошенків, адже особливе місце у творчості Осипа Маковея є українська родина. За його глибоким переконанням вона є «найвищою виховательною дітей». Найкращим засобом плекання високої духовності, національного духу, патріотизму є тепло домашнього вогнища, доброзичливі стосунки між батьками та дітьми, братами та сестрами. Чи не перегукуються ці твердження письменника, педагога з сучасною теорією і практикою родинного виховання.

У своїх художніх творах Осип Маковей постійно звертався до проблем виховання підростаючого покоління. Велику увагу він приділяв зображенню українських інтелігентів – просвітителів, для яких найвище покликання – служіння рідному народові, відстоювання ними права народу. Розкриття цієї проблематики спостерігаємо у збірці «Пустельник з Путни». Найбільш виражені вони у цих оповідках. Наприклад, «У Чернівцях на перевозі» про утвердження важливості української мови в особистому та соціальному житті, «Пустельник з Путни», «Манолії» про важливість ручної праці та успіх у своїй справі.

У творчому доробку письменника значне місце займають художні твори не тільки про дітей, але й для дітей: «Великий клопіт», «Свій до свого», «Вуйко Дорко», «Великий клопіт», «Тяжка операція».

Не можна не згадати його художні твори з педагогічного життя, а також публіцистичні виступи, присвячені питанням розвитку народної школи,

благородним завданням вчителів у піднесенні свідомості мас. У статті «60 років політики (лист до товариша вчителя на Буковині)» О. Маковей писав, що в завдання вчителів входить не тільки навчати дітей у школі, але й боротися « за економічне визволення нашого народу з— під ярма всяких п'явок, лихварів, деришкур, ширяння свідомості між народом, витворення корисних обставин для розвою науки, штуки, літератури» [26].

Освітня програма передбачає вивчення літератури рідного краю 2 – 4 години на навчальний семестр, пропонується такий перелік авторів для вивчення: Ю. Федьковича, О. Кобилянської, Є. Ярошинської, К. Малицької, І. Вільде, М. Бакая, М. Івасюка, В. Колодія, Г. Душак, В. Вознюка, М. Ткача, В. Мельника, Т. Севернюк, В. Васкана, Г. Тарасюк, М. Матіос, Б. Бунчука. До переліку не входить запропонований нами автор, проте, ми вважаємо, що вивчення творів Осипа Маковей є доцільним на уроках української літератури, оскільки він є унікальним автором, адже не є уродженцем Буковини, але свою творчість присвятив цьому краю, його історичним подіям в минулому.

Пропонуємо для вивчення у школі учням твір О. Маковей «Ярошенко» оскільки тематика повісті «Ярошенко» описує Хотинську війну 1620 – 1621 років. Цінність твору вбачаємо в максимально наближеному до історичної дійсності зображення фактів, без прикрас та надмірної художності.

Актуальність твору О. Маковей «Ярошенко» полягає у тому, що у центрі уваги тема війни, яка перекликається з реаліями сьогодення. Акцентуємо увагу на міжнародних зв'язках з нашими сусідами та художніми засобами, які автор використовує для їхнього опису та які якнайкраще демонструють загальний настрій та особисте ставлення оповідача до кожного.

Рекомендуємо вивчати твір учням 8-го класу, оскільки таким чином створимо міжпредметний зв'язок та охопимо тему уроку історії України, для ширшого вивчення Хотинської війни.

4.1. Матеріали до уроку за повістю Осипа Маковей «Ярошенко».

Тема: «Осип Маковей – осмислювач минулого, на прикладі історичної повісті «Ярошенко».

Мета:

навчальна: поглибити знання учнів з літератури рідного краю, дослідити питання національної ідентичності на прикладі повісті «Ярошенко», навчити заглиблюватися в історичне минуле за допомогою української літератури;

розвивальна: розвивати критичне мислення, вміння пошуку інформації та увагу до деталей;

виховна: виховувати повагу до історичного минулого свого народу.

Завдання:

1. Розширити і поглибити знання учнів з літератури рідного краю.
2. Збагатити знання про історичні події та розвинути вміння відтворювати інформацію, формувати мовленнєву компетентність.
3. Розвивати пізнавальний інтерес до вивчення української літератури та художніх текстів.
4. Вдосконалити психологічні якості учнів: допитливість, ініціативність, працьовитість, самостійність.
5. Розвивати основні розумові процеси учнів (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, уяву).

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Форма проведення: урок-вікторина.

Методи і прийоми: проблемно-пошуковий і евристичний, усного і письмового контролю.

Форми роботи: індивідуальна, колективна, фронтальна, групова.

Обладнання: мультимедійний проєктор, комп'ютер, презентація, роздатковий матеріал.

Методичні рекомендації: на уроці варто використовувати усі можливі види роботи з текстом та біографічними відомостями про Осипа Маковея: дослідити особисту історію автора, виділити структуру тексту, проаналізувати систему персонажів твору, провести паралелі з історичними подіями. Рекомендуємо використовувати презентації з теми, адже це дозволяє зробити урок яскравим, що значно краще утримує увагу учнів, розвиває зорову пам'ять, фантазію, уяву та усне мовлення. Для проведення уроку потрібно підготувати дидактичний, демонстраційний матеріал, що значно розширить кількість форм роботи впродовж уроку. Вікторина як форма уроку сприяє кращому засвоєнню знань, оскільки утримує увагу учнів, залучає до активної участі в усіх завданнях уроку. У таких змаганнях учні формують вміння працювати в команді проявляють, лідерські якості.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Оголошення теми уроку

Вступне слово вчителя

Історія українського народу насичена багатьма складними подіями та випробуваннями. Можемо виокремити такі основні слова з нашого історичного шляху становлення як нації: боротьба, воля і незалежність. Саме вони, супроводжували наших предків протягом багатьох століть. На жаль, сьогодні історія українського народу повторюється і нам доводиться знову боронити свою волю і незалежність. Тому звертаємося до нашого минулого, як до джерела досвіду. Бережемо свою історію, адже вона в кожному з нас, торкається глибини попередніх поколінь. Підтримувати вогонь свічки пам'яті допомагають нам книги. Особливо ті, в яких йдеться про героїчну і трагічну історію нашого народу. Одна з них — повість «Ярошенко» Осипа Маковея. Саме їй ми присвячуємо наш сьогоднішній урок.

Осип Маковей знаковий письменник української літератури. Його доробок у ролі поета, прозаїка, перекладача, фольклориста, літературознавця, публіциста, редактора ряду періодичних видань і досвідченого педагога вартує уваги та дослідження. «Працювати, жити для народу треба, мушу» — клятва та програма митця на все життя.

Сьогодні проведемо не звичайний урок, а у формі вікторини. Прошу розділитися на дві рівні групи, тоді обираємо капітана команди. Займемося творчим моментом та придумайте назву для своєї команди за темою уроку.

II. Актуалізація знань

Методом естафети кожна команда на своїй частині дошки формує коротку біографію письменника у формі таблиці. Вчитель визначає переможця за точність та глибшим наповненням таблиці за відведений час (10 хв).

Приклад хронологічної таблиці біографії Осипа Маковея

(Хронологічна таблиця біографії Осипа Маковея)

23 серпня 1867 р.	Народився Осип Маковей в містечку Яворів.
1874-1879 рр.	Хлопець став учнем єдиної тоді у Галичині української академічної гімназії у Львові.
1893 р.	Закінчив філософський факультет Львівського університету.
1884 р.	Однин з організаторів гуртка «Згода». Маковей активно працює в гуртку.
1897 р.	Вийшла друга його книга під назвою «Подорож до Києва».
1894 р.	«Оферма».
1895 р.	Вийшла перша його книга під назвою «Поезії». «Весняні бурі»
1895 р.	Переїзд до Чернівців.
15 жовтня 1895 р.	письменника було прийнято в українське студентське товариство «Союз».

1895 – 1897 рр.	Був редактором газети «Буковина»
1897 р.	повість «Заліссьє».
з 1899 р.	викладає українську мову і літературу в Чернівецькій та Львівській учительських семінаріях.
Навесні 1899 р.	Осипа Маковей було відзначено грошовою премією за оповідання «Оферма» .
1901 р.	«Наші знакомі».
1904 р.	«Оповідання».
З травня 1913 року до кінця життя	Осип Маковей був директором учительської семінарії в Заліщиках.
1921 р.	«Кроваве поле».
1923 р.	«Примруженим оком».
21 серпня 1925 р.	Помер.

Віднайди дорогу

Учням роздаються картки на яких уривками вказано шлях героїв впродовж тексту. Потрібно встановити логічну послідовність подій. Перемагає команда, яка швидше та правильно впорається з завданням.

Дорога Ілаша :

1. «На тім становищі перебув найдовше і пережив з Могилами всі їх пригоди. Знав він усю їх родину: і Єремію, і Сем'яна, і Костянтина, і Олександра, що жили то в Яссах, то в Сучаві; а син Сем'янів, Петрашко, не раз-таки грався у замку із ...
2. «Почалася довга війна. Ярошенків син, ... пристав до війська Корецького і погиб десь під Яссами при облозі, а може, в неволю дістався разом з Могилами і Корецьким,— ніхто не знав, що з ним сталося».

3. «Саме та погоня, що Мехмет вислав з твого приводу, шукала нас у дуброві. Двох кінних отак на кілька кроків переїздили попри нас, та ще й кляли, що не можуть найти...».

4. «В Царгороді продали мене купцеві, і я їздив з його челяддю верблюдами по всяких Абушерах, Басорах, Ширванах... по різних сторонах. Що я тоді світа побачив і не сказати! До самої смерті буде що розказувати.

Дорога Микули:

1. Тепер уже ... пійшов просто дорогою до ріки. Застав тут громаду людей, що плакали і проклинали, але не важилися пуститися навздогін за польською чатою, її вже й не було видно.

2. Тільки одна постанова неначе дозріла у нього через ніч: треба, неминуче треба йому йти слідом за чатою, нехай і під сам Хотин. Пропаде, то пропаде,— йому й так нема життя, коли вся родина пропала...

3. Збудили його уже під вечір і казали збиратися в дорогу. Микула вже гадав, що поведуть його продати туркам, але опришків вибиралося з двадцять; стільки на одного чей не було потрібно.

4. «...відлучився від війська і пійшов униз до замку. Казали йому, що там, під замком, є молдовани, то він від них сподівався дещо довідатися. По дорозі до замку болото було таке глибоке, що ніхто не важився їхати возом; воно було липке і чіплялося постолів, як смола; годі було йти. Довкола стирчали чорні стіни спалених хат і порозкидані надгорілі балки. Чури тягали ті балки в обоз на огонь і допалювали містечко на попіл».

III. Вікторина

Вчитель зачитує учням запитання вікторини. Капітани команд у руках тримають прапорці, які піднімають у гору, коли готові дати відповідь на поставлене запитання. Перемагає той, хто дасть більше правильних відповідей.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ВІКТОРИНИ «ХТО..?»

1. «... був родом із Кам'янця-Подільського»? (Старий Ярошенко.)
2. «... сказав Микулі, що польська чата забрала його родину»? (Його товариш Логофет.)
3. «... у Сучаві був старшим возним при суді»? (Старий Ярошенко.)
4. «... мав добрі сині очі й подобав на ченця»? (Петро Сагайдачний.)
5. «... хлопець розумний, тільки за молдавським престолом жалкує»? (Петро Могила.)
6. «... прийняв у свій полк Микулу»? (Михайло Дорошенко.)
7. «... оповідав про пригоду так поважно, як би все було найчистішою правдою»? (Козак Голота.)
8. «... 16 літ пробув між татарами, був пушкарем у турків»? (Іван Полтавець.)
9. «... спокійно розіклав малий вогник у рові, поклав соломи й патики, приготував собі залізну ключку»? (Пугач.)
10. «... каже, що прийде час, і Польща стягнеться, буде сестрою Україні»? (Ходкевич.)

Метод «Піраміда»

За алгоритмом піраміди (надаємо зразок) учні складають опис головних героїв твору. Перемагає команд, яка за відведений час (5 хв) складе більше пірамід та зробить це влучніше.

1. **Ім'я героя:** Ярошенко.
2. **Зовнішність героя (два слова):** втомлений, пригнічений.
3. **Місце подій (три слова):** маленьке містечко, українське село.
4. **Проблема героя (чотири слова):** несправедливість, соціальний гніт, пошук правди.

5. **Подія з героєм (п'ять слів):** герой працює і терпить приниження чиновників.
6. **Подія, що змушує переосмислити проблему (шість слів):** зустріч із людьми, які шукають справедливості.
7. **Подія, що допомагає вирішенню (сім слів):** розуміння, що треба боротися за права людей.
8. **Розв'язання проблеми (вісім слів):** герой починає боротьбу за права свого народу.

Вирішальна гра капітанів

Капітани команд повинні встановити відповідність між описом та самими персонажами твору. Бали зараховуємо за кожну правильну відповідь та бали за цей етап подвоюємо.

1. «...був родом із Каїм'янця-Подільського. У Молдову прийшов вій із військом, що прогнало господаря, цигана Степана Резвана, 1595 року, а Єрмію Могилу посадило на господарський престіл. У Сучаві Ярошенко й подружився, і став на службу у Могилів. Спершу був панцерним у Сереті; звідси вернувся знову у Сучаву і був ватагом, себто старшим возним при суді, далі сотником сторожі під рукою сучавського паркалаба. На тім становищі перебув найдовше і пережив з Могилами всі їх пригоди. Знав він усю їх родину: і Єрмію, і Сем'япа, і Костянтина, і Олександра, що жили то в Яссах, то в Сучаві» - **Старий Ярошенко**.
2. «схорований через падачку дід, уже сивий та згорблений. Він сидів на коні ліниво, без сили, і тільки бистрі, розумні очі показували сильну душу в сім хорім тілі. Придивлявся уважно окопам і від часу до часу скрикував злісно на вояків» - **Іван Карло Ходкевич**.
3. «Мужчина був дужий, плечистий, а шабля при боці зараз додала йому грізнішого вигляду» - **Микула**.
4. «А от же є на нім! — відповів кобзар, що цілий час придивлявся уважно та посмішковувався.— Шапка-бирка, зверху дирка, травою пошита, а вітром підбита: куди віє, туди й повіває, козака молодого прохолоджає» – **козак Голота**.

5. «Сам був одягнений звичайно, без зброї, тільки кожух накинув на себе з причини зимна. Се був молодий ще чоловік з приємним блідим лицем, котре найліпше свідчило о перебутій недужі» – **Королевич.**

6. «... як з батьком рідним, і що перше почали казати, то були нарікання і прокльони на Бородавку, що збавив стільки людей, харчів з дому доволі не набрав, а тепер промишляє розбоєм... Доста їм Бородавки! не хочуть його! Добре, що ... вернувся; вони його ось таки зараз виберуть гетьманом. Усі козаки ждали тільки на нього, щоби Бородавку скинути» - **Петро Сагайдачний.**

7. «Попереду уставив свій полк ... і ждав, поки ціле військо упорядкується» - **Дорошенко.**

IV. Підбиття підсумків.

Усі старанно виконували завдання та активно брали участь в уроці-вікторині. Підраховуємо бали. Визначаємо переможця. Пам'ятаємо, що найціннішим у нашому уроці є не перемога над іншою командою, а знання, які ми отримали.

Підсумуємо наші знання методом рефлексії:

Сьогодні я дізнався...

Мені було цікаво...

Найбільше сподобались завдання...

Я навчився...

Я зрозумів, що...

V. Проводимо оцінювання учнів

Домашнє завдання: «Якби я був/була героєм твору»

1. Уявіть себе героєм будь-якого твору, який ми вивчаємо. Опишіть, ким би ви були в цій історії – наприклад, другом головного персонажа, таємничим мандрівником чи іншим унікальним героєм.

2. Письмово розкрийте свій образ.

Напишіть невелику розповідь (до 150 слів) про те, як ви допомагаєте або впливаєте на головні події твору. У творі розкажіть:

- Що ви сказали б героям?
- Як би ваші дії змінили розвиток сюжету?

Це завдання допоможе вам краще зрозуміти сюжет твору та уявити себе частиною літературного світу.

Висновки до розділу 4

Літературний доробок Осипа Маковея суттєво акцентує увагу на громадянському та національному вихованні української молоді, зокрема в його повісті «Ярошенко», де відображається Хотинська війна 1620-1621 років. Оповідь слугує моделлю для молодих читачів у формуванні їхньої ідентичності як українців, підкреслюючи важливість української родини як основного вихователя таких цінностей, як духовність і патріотизм. У творах Маковея послідовно розглядаються питання про роль просвітителя, значення української мови та ручної праці. Його твори, зокрема педагогічні статті, наприклад «Про діточі забави», виступають за розвиток національної свідомості та економічне визволення українського народу. Навчальна програма передбачає вивчення регіональної літератури, але включення творів Маковея є необхідним для всебічного розуміння української історії та культури. Методичні рекомендації щодо викладання його роботи включають використання різноманітних навчальних стратегій, таких як презентації та вікторини, для підвищення залученості студентів та результатів навчання.

ВИСНОВКИ

Упродовж усього свого життя Маковей справедливо надавав першочергове значення вихованню патріотичних почуттів в українців, бо лише в патріотизмі він бачив об'єднуючу силу українського суспільства. Чарівний зміст його національно-патріотичної ідеології був скріплений ниткою любові до Батьківщини і людства в різні періоди життя і діяльності. У своїй основі діяльність мала національну ідею. «Пустельник з Путни та інші оповідання» (2019) містить історичні факти, легенди та перекази, а також цікавий та інноваційний сюжет про життя суспільства під час боротьби за незалежність. Усього до цієї збірки увійшло п'ять оповідань: «Свято в Сучаві», «У Чернівцях на перевозі», «Пустельник з Путни», «Манолі», «Як брат сестру продав туркам». У творах також згадуються пам'ятки історії та архітектури, а також святі та історичні особи, такі як Олександр Добрий, Стефан III, Йосип II. Таким чином з його творів розшифровується позиція України у світогляді автора. Гострою турботою Осипа Маковей були державні справи; він хотів бачити свободу на батьківщині. Його мрією було мати вільну, самодостатню та процвітаючу націю. О. Маковей відчув біль байдужості українців, їхньої принциповості, бідності такої благодатної землі. Цей біль він намагався передати своєю творчістю, намагався сказати, що колись наші предки гинули за віру і свободу; наша історія пронизана боротьбою за незалежність. Тому його твори є, були і будуть актуальними для народу України.

Творчість Осипа Маковей є багатогранна та різноманітна. Наскрізною лінією крізь доробок письменника проходять твори на історичну тематику не винятком є повість «Ярошенко» основою для якого стали історичні події XVII ст. 1921 -1923 рр. Майстерність письменника виражається у зображенні загальних проблем українських земель на прикладі подій що відбувалися на території Буковини. Осип Маковей у творі «Ярошенко» формує своє бачення національної ідеї, яка полягає у необхідності самостійності та незалежності від союзників. Причиною таких поглядів є занурення письменника в історичне

минуле що, на жаль, переконує нас у ненадійності союзників, адже кожен з них слідував власним інтересам та шукав вигоди для себе.

Осип Маковей надавав великого значення патріотичним переконанням серед молодих українців, дбав про поширення та виховання у їхній свідомості любові до рідного краю, адже був переконаним у тому, що саме це дає людям відчуття приналежності до нації та гуртує їх. Незважаючи на періоди його життя та тип діяльності, основу патріотичних поглядів письменника складала любов до рідного краю, його історичного минулого та особливостей культури. Саме національно-історична ідея була стрижнем його письменницької творчості.

У повісті «Ярошенко» відтворені найяскравіші епізоди Хотинської війни 1620-1621 років, з цікавим та оригінальним сюжетом про життя суспільства в роки боротьби за свободу. Особливо уважно відтворені у творах пам'ятки історії та архітектури, історичні постаті: гетьмана Петра Сагайдачного, полковника Михайла Дорошенка, сина молдавського господаря – Петра Могили, Яцька Бородавки, гетьмана польського війська Карла Ходкевича, воєводи Якова Собіського, турецького султана Османа II, очаківського бейлербея Усейнбаші та інших. Осип Маковей надзвичайно переймався державницькими питаннями, він хотів бачити волю на рідній землі. Його мрією була незалежна, самостійна, самодостатня, багата країна. Маковою боліла байдужість українського народу, його принципове становище, бідність на такій родючій землі. Він намагався донести цей біль своєю творчістю, намагався показати, що колись наші предки вмирали за віру та свободу, що наша історія просякнута наскрізь боротьбою за незалежність.

На прикладі твору «Ярошенко» в учнів виховуємо почуття патріотизму, повагу до історичного минулого України та заохочуємо їх вивчення історії та літератури рідного краю. Важливим є збереження пам'яті про історичне минуле тому наголошуємо на важливості вивчення О. Маковей не лише в ЗЗСО а й кожному українцю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антофійчук В. Повернення "Пустельника з Путни". О. Маковей. *Пустельник з Путни й інші оповідання*. Чернівці, 2019. С. 6 – 11.
2. В Чернівцях на учительській службі. Письменники Буковини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття: Частина 1 / упоряд : Б. Мельничук, М. Юрійчук. Чернівці : Прут, 2001. С. 308.
3. Смолій. В. Володарі гетьманської булави: Історичні портрети. К. : «Варта», 1994. 560 с.
4. Галицький Орфей : 23 серпня — 150 років від дня народження Осипа Маковей. Шкільна бібліотека. 2017. № 7. С. 115–121.
5. Гнатюк М. Осип Маковей – письменник, редактор, літературознавець. *Дивослово*. 2013. № 3. С. 51–55 .
6. Гнідан О. Д. Історія української літератури - Кінець ХІХ— початок ХХ ст. Книга 1. 2005 URL: https://ukrlit.net/info/history_xix_xx/71.html (дата звернення: 13.11.2024).
7. Гриневич І. М. Історична достовірність у повісті «Ярошенко» О. Маковей як один з основних етноестетичних критеріїв твору. Наука, освіта, суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку : Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27–28 грудня 2016 р.). У 2-х частинах. Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2016. ч. 1. С. 99–107.
8. Гриневич І. М. Фольклоризм художньої творчості Осипа Маковей в етноестетичному вимірі : дис. кан. філолог. наук : 10.01.07. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 217. 243 с.
9. Гуйванюк Н. Осип Маковей про красу і силу рідного слова : (до 140-річчя від дня народж. укр. письменника, культ. і громад. діяча, редактора і видавця, педагога) . *УКРАЇНОЗНАВСТВО*. 2008. № 1. С. 39–43.
10. ДАТИ І ПОДІЇ 2017 друге півріччя. Календар знаменних дат № 2 (10) / укладачі : В. Кононенко (керівник проекту), О. Бохан, А. Рихтік,

- Л. Рогальчук (координатор проекту), О. Рожнятовська, С. Савченко. Київ. 2017. С. 42 – 45.
11. Денисюк І. Національна специфіка українського фольклору (матеріали до лекції). *Вісник Львів. УН-ТУ. Серія філол.* 2003. Вип. 31. С. 3 – 22.
 12. Жеплинський Р. Пісня в житті та творчості Осипа Маковей. *Нар. творчість та етнографія*. 2007. № 5. С. 101–102.
 13. Засенко О. О. Маковей і його повість «Ярошенко». Історична повість. К., 1983 С. 5 – 16.
 14. Засенко О. Осип Маковей : Життя і творчість. Київ : Дніпро, 1968. 220 с.
 15. Історія української літератури : У 2. т. К., 1987. Т.1.
 16. Історія української літератури другої половини ХІХ ст. / за ред. : В. Поважної, М. Гриця. К., 1986.
 17. Калениченко Н. Л. Українська проза початку ХХ ст. К. : Наукова думка, 1964. С. 225 – 226.
 18. Кащенко А. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове. К. : «Веселка», 1992. 271 с.
 19. Кліш А. Осип Маковей та суспільно-християнський рух в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (до 150-ї річниці від дня народження діяча). *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 123. С. 13–17. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_123_5. (дата звернення: 12. 09. 2024).
 20. Коваленко Г. Українська історія. К. : Велес, 1992. 176 с.
 21. Ковалець Л. Осип Маковей у пошуках Юрія Федьковича. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Філологія»*. 2018. Вип. 18. С. 41–48. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_2018_18_7. (дата звернення: 16. 10. 2024).
 22. Коренець Д. Недуга, смерть і похорони Осипа Маковей. (Оповідання очевидця). *Діло*, 1925, 3 вересня. С. 2 – 3.

23. Кріль Й. Осип Маковей – визначний український письменник. Українське життя, 1957. 24 серпня. С. 3.
24. Ксенофонов І. Штефан III Великий. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін. К. : Наук. думка, 2013. Т. 10 : Т – Я. С. 661–662.
25. Літературознавчий словник-довідник : вид. 2 / ред. рада : Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. Київ : «Академія», 2007. С. 539.
26. Лукіянович Д. Автобіографія О. Маковея. Літературно -науковий вісник. Т. 88. Кн. 11, 1925. С. 230 – 240.
27. Маковей О. 60 років політики (Лист до товариша вчителя на Буковині). *Буковина*, 1909. 4 травня.
28. Маковей О. 60 років політики. (Лист до товариша-учителя на Буковині). *Буковина*, 1909. 30, 31 березня. С. 1 – 2.
29. Маковей О. Resruthenicae. *Буковина*. 1897, 16 – 19 жовтня, 21 жовтня. С. 1–3.
30. Маковей О. Критичні думки. *Самостійна думка*, 1931. № 2. С. 4 – 5.
31. Маковей О. Листи до читателів. (Ріжні клопоти руского редактора). *Буковина*, 1897. 21 січня (2 лютого). С. 1 – 2.
32. Маковей О. П'ятдесятилітній ювілей руської публіцистики. *Літературно-науковий вісник*. 1898. № 5. С. 11–126.
33. Маковей О. Реформа учительського семінара в Чернівцях. *Наша школа*, 1910. Кн. 1. С. 20 – 23.
34. Маковей О. С. Твори / Упоряд., передм. О. Засенка. К. : Дніпро, 1983. 211 с.
35. Маковей О. Сьвято в Сучаві. Пустельник з Путни і інші оповідання. Чернівці: «Руська Рада», 1909. С. 1–8.
36. Маковей О. Ярошенко : Історична повість. К. : Дніпро, 1967. 287 с.
37. Маковей О. С. Про історичні оповідання. *Діло*. 1907. 18, 19 червня. С. 1–2.

38. Маковей О. С. Твори: В 2 т. К. : Дніпро, 1990. Т. 1: Поетичні твори. Повісті / Авт. передм. Ф.П. Погребенник. 719 с.
39. Маковей О. С. Ярошенко. Історична повість, нариси. Львів: Каменярь, 1989. 262 с.
40. Маковей О. С. Ярошенко. Історична повість. / Передм. О.Є. Засенка. К. : Дніпро, 1985. 269 с.
41. Маковей Осип. Пустельник з Путни й інші оповідання : упорядкув., приміт., вступ. стаття В. Антофійчука. Чернівці : Букрек, 2019. 56 с.
42. Масенко О. Осип Маковей і його повість «Ярошенко». К.: Дніпро, 1985. С. 5–16.
43. Мельничук Ю. Післямова. Маковей О. Вибране. Львів: кн.-журн. Вид-во, 1956. С. 594 – 599.
44. Наталія Поліщук, Олена Жуліцька : художньо-критичні замітки до видання історичної повісті О. Маковея «Ярошенко» (на матеріалах графічних малюнків Г. С. Зубковського із фондів Одеського художнього музею) УДК 821.161.2-311.6:76. С. 187 – 205.
45. Огуї О. Д. Олександр Добрий. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін. Інститут історії України НАН України. К. : Наук. думка, 2010. Т. 7 : Мл. О. С. 571.
46. Од. зб. 1128. Лист С. Канюка до О. Маковея. (Старі Мамаївці, 18 квітня 1902 р.). 2 арк.
47. Од. зб. 1803. Листи О. Маковея до О. Барвінського. (1911 – 1912 рр.). арк. 128 – 165.
48. Оп. 1. Спр. 10. Запрошення на ювілейні вечори О. Маковея, присвячені І. Котляревському, Т. Шевченку, І. Франку та інші. (1886 – 1913 рр.). 9 арк.
49. Попович О. Осип Маковей – дослідник та популяризатор життя і творчості Т. Г. Шевченка. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*. Слов'янська філологія. 2013. Вип. 697– 699. С. 71 – 77. URL

- : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf_2013_697-699_16. (дата звернення: 17. 10. 2024).
50. Попович О. Осип Маковей – критик та історик літератури. Чернівці: Рута, 2001. 145 с.
51. Попович О. Осип Маковей. Письменники Буковини другої половини XIX – першої половини XX століття: Частина 1 / упоряд. Б. Мельничук, М. Юрійчук. Чернівці : Прут, 2001. С. 264.
52. Родіонова І. Г. Хотинська війна в ідейно-естетичному вимірі повісті Осипа Маковея «Ярошенко». 2013. С. 2 – 9.
53. Романюк Р. Осип Маковей і газета «Руслан» : тематико-проблемні особливості публіцистики. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2010. Вип. 2. С. 550–560. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2010_2_45. (дата звернення: 19. 10. 2024).
54. Рудницький М. Осип Маковей. Письменники зблизька. (Спогади). Львів: Кн.-журн. видавництво. 1958. С. 137 – 156.
55. Русалка Дністровая. Будим (сучасний Будапешт): Всеучилище Пештське, 1837. 82 с.
56. Савеленко І. М. Міфологічні аспекти фольклорних образів у літературній спадщині Осипа Маковея. *Молодий вчений*. 2015. № 5. Ч. 3. С. 14–18.
57. Сагайдак Т. О. Художня інтерпретація козацтва в українських історичних романах першої половини XX століття : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Запоріжжя, 2008. 214 с.
58. Словник символів енциклопедичний культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь - Шевченківський: ФОП Гавришенко В.М., 2015. 912 с.

59. Словник символів культури України / За ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка, В. В. Куйбіди. 3-е вид. К. : Міленіум, 2005. 352 с.
60. Тома Л. В. Петро Конашевич Сагайдачний. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 119 с.
61. Ф. 59. Од. зб. 2726. Автобіографія і покажчик творів Осипа Маковея. (27 березня 1924 р.). 20 арк.
62. Франко І. Передмова. Зібрання творів : у 50 т. К. : Наук. думка, 1978. Т. 16. С. 7-8.